
ΤΕΙ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ : ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΕΣ: ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ ΕΙΡΗΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5-8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ – ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	9
1.1 Παγκοσμιοποίηση : Θετικά και Αρνητικά	9
1.2 GATT και ΠΟΕ	10
1.3 Η Επιτροπή Εμπορίου και Περιβάλλοντος	11
1.4 Η GATT και η περιβαλλοντική πολιτική	13
1.5 ΠΟΕ και περιβάλλον	15
1.6 Ο ΠΟΕ και οι Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες (ΠΠΣ)	19
1.7 Οι επιμέρους συμφωνίες του ΠΟΕ	20
1.8 Ο αγροτικός τομέας : Μια ιδιάζουσα περίπτωση	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	28
2.1 Περιβάλλον και ελεύθερο εμπόριο	29
2.2 Αλληλεξάρτηση, κυκλικότητα και γραμμική αιτιότητα του περιβάλλοντος	31
2.3 Το οικονομικό στοιχείο ευνοεί τη γραμμική αιτιότητα	33
2.4 Οι συνέπειες στο επίπεδο της κατανάλωσης των αποθεμάτων : μεγιστοποίηση των ροών και ρήξη των «stocks»	33
2.5 Οι συνέπειες στο επίπεδο των αποβλήτων : η ρήξη των ρυθμίσεων	35
2.6 Βιοοικονομική προσέγγιση – Η διαχείριση της οικονομικής σφαίρας μέσω της βιόσφαιρας	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΣΕ ΜΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΥΤΑ	37
3.1 Ελεύθερο εμπόριο και προστατευτισμός	37
3.2 Περιβαλλοντική βιωσιμότητα	39
3.3 Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του εμπορίου	40
3.4 Οι επιδράσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής στο εμπόριο	44
3.5 Διαφορετικές απόψεις πάνω στα ζητήματα	47
3.6 Αρχές για ένα δίκαιο και αυτοσυντηρούμενο εμπόριο	51
3.7 Προς το αυτοσυντηρούμενο εμπόριο	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	62

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τη διάρκεια της φοίτησης μας στο ΤΕΙ και συγκεκριμένα στο τμήμα Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Εκμεταλλεύσεων διδαχθήκαμε πολλά και αξιόλογα θέματα. Η ευαισθητοποίησή μας όμως σε θέματα περιβάλλοντος ήταν συνεχής και αμείωτη. Γεγονός είναι πως μεγαλώσαμε και ζούμε σε μια περιοχή, πολύ βεβαρημένη σε ρύπανση από τα εργοστάσια της ΔΕΗ. Συνεχείς θάνατοι από την ανίατη αρρώστια, παιδιά που γεννιούνται νεκρά, ή με σοβαρά αναπνευστικά προβλήματα, γονείς που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας, υπερήλικες που είναι συνεχώς στα νοσοκομεία, που είναι ο τρόπος ζωής και προβλήματα που αντιμετωπίζουμε στην καθημερινή μας ζωή.

Έτσι η καθημερινότητα μας σε ένα τέτοιο περιβάλλον, μας έκανε, και μας κάνει υπερευαίσθητους και ανήσυχους για το περιβάλλον που ζούμε και θα ζήσουμε. Και δεν είναι η περιοχή μας που αντιμετωπίζει προβλήματα με ο περιβάλλον αλλά και όλος ο πλανήτης.

Η εργασία αυτή μας βοήθησε να μάθουμε περισσότερα πράγματα για τις εξελίξεις στο τομέα του περιβάλλοντος, το νομικό καθεστώς που επικρατεί, καθώς και τη δημιουργία Συνθηκών σχετικά με το περιβάλλον.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το καθηγητή μας κ. Νικολόπουλο Παναγιώτη για τη πολύτιμη βοήθεια του στην εκπόνηση αυτής της εργασίας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία θα μελετηθεί η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου σε συνάρτηση με την προστασία του περιβάλλοντος. Θα αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο υπεισέρχεται το ένα στο άλλο, ο τρόπος με τον οποίο αλληλοεπηρεάζονται και «αλληλοσυγκρούονται».

Αναλυτικά :

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος μετά την ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου και της παγκοσμιοποίησης που είναι πλέον γεγονός. Η ανάγκη αυτή εκφράζεται με τη σύσταση διάφορων Παγκόσμιων Οργανισμών που λαμβάνουν μέτρα για την μέριμνα της περιβαλλοντικής προστασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξηγείται ο τρόπος με τον οποίο το διεθνές εμπόριο βλάπτει το φυσικό περιβάλλον και ο τρόπος με τον οποίο αυτά τα δύο συγκρούονται .

Στο τρίτο κεφάλαιο βλέπουμε πώς οι δύο απόψεις που αφορούν το εμπόριο, και συγκεκριμένα η απελευθέρωση και ο προστατευτισμός του εμπορίου, συναντώνται σε μια κοινή γραμμή προς την προστασία του περιβάλλοντος ως έννομου αγαθού.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης και επίλυσης των προβλημάτων του περιβάλλοντος. Από τη μια πλευρά, οι περιβαλλοντικές ζημιές θεωρούνται ευρέως ως το αποτέλεσμα μιας ανεπαρκούς έως ανύπαρκτης ενσωμάτωσης του περιβαλλοντικού κόστους στις τιμές της αγοράς. Από την άλλη πλευρά, παρά την δραματική αύξηση της διασυνοριακής ζημιάς και παρά τις αρχές του διεθνούς δικαίου για την ευθύνη του προκαλέσαντος τη ζημιά κράτους, ο αριθμός των διαφορών σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο που αφορούν την ευθύνη προς αποζημίωση και αποκατάσταση της διασυνοριακής περιβαλλοντικής βλάβης παραμένει περιορισμένος.

Δίχως άλλο, οι κανόνες της GATT, όπως και της Ευρωπαϊκής Ένωσης έτυχαν εφαρμογής περισσότερο από άλλους κανόνες διεθνών οργανισμών για την επίλυση διεθνών περιβαλλοντικών διαφωνιών, λόγω και της ευρύτητας των ρυθμίσεών τους επί θεμάτων ελεύθερου εμπορίου και ανταγωνισμού.

Αν ερωτηθεί κανείς ποια είναι τα μέσα της διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, θα συναντήσει μεγάλο προβληματισμό γύρω από θέματα συναίνεσης, χρόνου, αποτελεσματικότητας και επιβολής περιορισμών και κυρώσεων στις διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες.

Ένας μεγάλος αριθμός συμφωνιών, στον τομέα του περιβάλλοντος παρουσιάζει περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Αυτό είναι αυτονόητο όταν σε μία διεθνή περιβαλλοντική συμφωνία συμβάλλονται πάνω από 100 ή 150 κράτη, με διαφορετικό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, με διαφορετικούς φυσικούς πόρους, καθώς και απαιτήσεις για τη διασφάλιση του περιβάλλοντος. Οπωσδήποτε δε, υπάρχουν διαφωνίες ως προς τον συντονισμό και τη συνεργασία, σε θέματα που αφορούν ανεπαρκή πληροφόρηση, επικοινωνία και άλλους κατασταλτικούς μηχανισμούς που οδηγούν στην αποτελεσματικότητα μια ρύθμισης για το περιβάλλον.

Στη συνέχεια θα δούμε την πρώτη φάση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, με τις νομολογιακές αρχές που προέκυψαν από τις διεθνείς διαφορές και με τους κανόνες των σημαντικών διακηρύξεων.

Η Διακήρυξη της Στοκχόλμης

Η Διακήρυξη της Στοκχόλμης στηρίχθηκε σε αρχές του προήλθαν από κανόνες του soft law, με ελαστικό και μη υποχρεωτικό χαρακτήρα, και από κλασσικούς κανόνες του γειτονικού δικαίου που αποτέλεσαν στη συνέχεια αντικείμενο περαιτέρω επεξεργασίας από τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου, σε υποθέσεις διασυνοριακής ζημιάς.

Η εν λόγω διακήρυξη τονίζει περισσότερο τα θέματα της προστασίας περιβάλλοντος, χωρίς να υπεισέρχεται σε άλλους τομείς, συνδεδεμένα μόνο έμμεσα με το περιβάλλον.

Υπάρχουν δύο βασικές φάσεις διαμόρφωσης και εξέλιξης του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Η πρώτη περιλαμβάνει την Διακήρυξη της Στοκχόλμης και τις υπόλοιπες διακηρύξεις ή τις διεθνείς συμφωνίες που επηρεάζονται και έπονται από αυτή.

Η Διακήρυξη της Στοκχόλμης πέτυχε δύο βασικούς στόχους. Ο πρώτος είναι ότι επέτρεψε τη δημιουργία περιβαλλοντικών θεσμών και ο δεύτερος ότι αποτέλεσε την απαρχή ενός σώματος (corpus) ουσιαστικού διεθνούς δικαίου στον τομέα του περιβάλλοντος. Η πρώτη επιτυχία της Διακήρυξης της Στοκχόλμης ήταν μια διάχυτη και συνεχής δημιουργία περιβαλλοντικών θεσμών, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον, το 1973, όπως και η καθιέρωση υπουργείων περιβάλλοντος στα περισσότερα κράτη στον κόσμο. Στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ένα χρόνο μετά τη Στοκχόλμη υιοθετήθηκε το πρώτο πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον.

Το άλλο μεγάλο επίτευγμα της διακήρυξης αυτής ήταν η σταδιακή και προοδευτική επεξεργασία μιας διεθνούς περιβαλλοντικής νομοθεσίας, όπου μπορεί κανείς να διακρίνει πλέον των εκατό συμφωνιών και διεθνών συμβάσεων, όπως και συμβάσεων περιφερειακού χαρακτήρα.

Οι βασικές αρχές της Διακήρυξης της Στοκχόλμης

Η Διακήρυξη της Στοκχόλμης αποτελείται από 26 αρχές και ήδη στο πρώτο άρθρο της αναφέρεται το γενικό καθήκον του ανθρώπου να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις σύγχρονες καθώς και τις μελλοντικές γενεές.

Από τις άλλες γενικές αρχές, η πιο σημαντική είναι η κλασική αρχή 21, η οποία εξαγγέλλει τα εξής : **«σύμφωνα με τη Χάρτα των Ηνωμένων Εθνών και των αρχών του διεθνούς δικαίου, τα κράτη έχουν το κυρίαρχο δικαίωμα να εκμεταλλεύονται τους δικούς τους πόρους, αναλόγως της πολιτικής τους για το περιβάλλον και έχουν το καθήκον να πράττουν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε οι δραστηριότητες που ασκούνται εντός των ορίων της δικαιοδοσίας τους ή ευρίσκονται υπό τον έλεγχό τους, να μην προκαλούν ζημιά στο περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών που δεν υπάγονται σε καμιά εθνική δικαιοδοσία».**

Μεταξύ των βασικών αρχών της διακήρυξης, δίδεται ιδιαίτερη σημασία στη διακρατική συνεργασία για τη βελτίωση των κανόνων του διεθνούς δικαίου ως προς την ευθύνη και την αποζημίωση των ζημιωθέντων λόγω ρύπανσης ή άλλων οικολογικών ζημιών...

Μια πρώτη προσπάθεια συνεργασίας σε θέματα πληροφόρησης πραγματοποιείται ... «με τη διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των πρόσφατων πληροφοριών και τη μεταφορά των δεδομένων της πείρας και των νέων τεχνικών, με σκοπό την επίλυση των προβλημάτων του περιβάλλοντος στις αναπτυσσόμενες χώρες».

Στην αρχή 8 διαφαίνεται ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν θα πρέπει να παραμεριστεί : **«η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση ενός υγιούς περιβάλλοντος ... και για την δημιουργία στη Γη απαραίτητων προϋποθέσεων για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής».**

Σύμφωνα με αυτή την προοπτική, έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις αναπτυσσόμενες χώρες και στη διαχείριση του περιβάλλοντος, λαμβάνοντας υπόψη τους οικονομικούς παράγοντες εξίσου με τους οικολογικούς. Η τελική διαπίστωση όμως ενισχύει την ιδέα ότι η αναγκαιότητα ανάπτυξης και η προστασία του περιβάλλοντος δεν συμβιβάζονται πάντοτε, δεν συμβαδίζουν.

Στην ίδια διακήρυξη γίνεται επίσης αναφορά σε θέματα ανάπτυξης και βελτίωσης του περιβάλλοντος στην προσπάθεια διαχείρισης των φυσικών πόρων, κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, όπως επίσης και στην αποφυγή της πρόκλησης περιβαλλοντικών ζημιών, έτσι ώστε να επιτευχθούν στο μέγιστο βαθμό κοινωνικά, οικονομικά και οικολογικά πλεονεκτήματα για όλους.

Παρά το διεθνή και οικουμενικό χαρακτήρα της Διακήρυξης της Στοκχόλμης δεν ξεφεύγει από ένα περιορισμένο πλαίσιο επίλυσης των προβλημάτων και από μια προοπτική διμερούς και περιφερειακού χαρακτήρα, κυρίως διασυνοριακών ρυπάνσεων, χωρίς να υπάρχει η τάση διεθνοποίησης των θεμάτων αυτών. Πρόκειται, συνεπώς για μια πρώτη φάση, που όμως δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε, διότι αποτελεί ήδη, το άνοιγμα, το έναυσμα για μια διαφορετική αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών θεμάτων. Είναι η απαρχή του περάσματος από την περιορισμένη τοπικώς προοπτική σε μια συνολική προοπτική, σε μια άλλη διάσταση

Ι τρεις βασικές κατηγορίες αρχών της Διακήρυξης του Ρίο

Η Διακήρυξη του Ρίο ντε Τζανέιρο περιλαμβάνει τρεις βασικές κατηγορίες αρχών :

1. Πρώτη κατηγορία αρχών – Αρχές αμιγώς περιβαλλοντικού περιεχομένου.

Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονται η αρχή της μη-βλαπτικής χρήσης του εδάφους ενός κράτους και της ευθύνης προς αποζημίωση από τις περιβαλλοντικές ζημιές (άρθρο 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης και άρθρο 2 της Διακήρυξης του Ρίο) και από τις άλλες γενικές αρχές, αυτή που εξαιρεί τη διακρατική συνεργασία (αρχή 3 της Διακήρυξης του Ρίο, αντίστοιχη της αρχής 22 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης). Σ' αυτή την κατηγορία υπάγονται και οι αρχές που αφορούν τη συνεργασία των κρατών για την καταπολέμηση της περιβαλλοντικής ζημιάς, στην βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, καθώς και την πρόσβαση στις πληροφορίες και την συμμετοχή του κοινού.

2. Δεύτερη κατηγορία αρχών – Αρχές που συνδυάζουν την περιβαλλοντική με την οικονομική διάσταση.

Η κατηγορία αυτή κατέχει την ενδιάμεση θέση που βρίσκεται μεταξύ των περιβαλλοντικών αρχών και εκείνων που καθορίζουν την οικονομική ανάπτυξη. Εδώ τοποθετείται η αρχή της προφύλαξης (αρχή του Ρίο), όπως και η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» (αρχή 16 του Ρίο), ως οικονομικό κριτήριο με την ενσωμάτωση του κόστους στην προστασία του περιβάλλοντος. Ο ρυπαίνων θα πρέπει να αναλάβει το κόστος της ρύπανσης, έχοντας υπόψη το δημόσιο συμφέρον και χωρίς να νοθεύει τις συνθήκες του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων (αρχές 15 και 16 του Ρίο).

3. Τρίτη κατηγορία αρχών – Αρχές που αφορούν αμιγώς την οικονομική ανάπτυξη σε συνάρτηση με την περιβαλλοντική προστασία.

Η ενδιάμεση κατηγορία επιτρέπει το πέρασμα διαδοχικά στην τρίτη κατηγορία, η οποία αφορά τη χρήση των οικονομικών μέσων και αρχών για την εξυπηρέτηση της προστασίας και της βελτίωσης του περιβάλλοντος. Σ' αυτό το στάδιο, σ' ένα πνεύμα συντονισμού και συνεργασίας, αναδύεται η έννοια και η αρχή της ενσωμάτωσης της πολιτικής που περιβάλλοντος στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης και, κυρίως, της διαρκούς ανάπτυξης. Η διείσδυση της έννοιας της διαρκούς ανάπτυξης σε μια πλειάδα αρχών της Διακήρυξης του Ρίο είναι εμφανής και σαφής. Η διακήρυξη αυτή είναι επηρεασμένη από την αρχή της διαρκούς ανάπτυξης, ιδίως σε θέματα οικονομικής ανάπτυξης που αφορούν τις διαφορές μεταξύ αναπτυσσόμενων και αναπτυσσόμενων χωρών.

Και στις τρεις παραπάνω κατηγορίες αρχών, θα πρέπει να υπάρχει όχι μόνο ένα πνεύμα διακρατικής συνεργασίας (cooperation), αλλά και αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών που παίρνουν μέρος στην διακήρυξη. Η αξία και ιδιαιτέρως η ρητή μνεία στην αρχή της αλληλεγγύης αποτυπώνεται στην αρχή 27 της Διακήρυξης του Ρίο και τονίζεται ότι η συνεργασία των κρατών πρέπει να γίνεται στο πνεύμα της καλής πίστης και της αλληλεγγύης.

Το προοίμιο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου περιλαμβάνει μέσα από τη οικονομική διάσταση του θέματος και μια ιδιαίτερη αναφορά στην όσο το δυνατόν καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων, σε συνδυασμό με τους στόχους της ουσιαστικής ανάπτυξης. Σ' αυτό το σημείο γίνεται μνεία της σημασίας που έχει η προστασία και η διατήρηση του περιβάλλοντος και προστίθεται ότι για να πραγματοποιηθεί κάτι τέτοιο πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι κοινωνικές ανάγκες και τα οικονομικά συμφέροντα στα διαφορετικά επίπεδα της οικονομικής ανάπτυξης.

Είναι σαφές, ότι η ελεύθερη οικονομική ανάπτυξη, το άνοιγμα της αγοράς και η ελεύθερη διακίνηση των αγαθών καλούνται να συνυπάρξουν με

μέτρα κρατικού παρεμβατισμού, που έχουν σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος.

Αντικείμενο αυτής της εργασίας είναι η παρουσίαση της σύγκρουσης που έχουν προκαλέσει οι κανόνες της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών με τους κανόνες που τίθενται είτε σε εθνικό είτε σε κοινοτικό ή διεθνές επίπεδο και αποσκοπούν αντιθέτως στη προστασία το περιβάλλοντος.

Μετά την προσέγγιση και τη μελέτη των κανόνων της ελεύθερης οικονομίας και της ελεύθερης διακίνησης των εμπορευμάτων στο πλαίσιο ορισμένων αντιπροσωπευτικών περιφερειακών κοινοτήτων, διαπιστώνεται μια σημαντική πρόοδος στα θέματα της περιβαλλοντικής προστασίας.

Στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει ήδη η τάση εναρμόνισης και ενσωμάτωσης της πολιτικής του περιβάλλοντος στις άλλες επιμέρους πολιτικές. Αυτή τάση, ενώ ακόμα βρίσκεται σε αρχικό στάδιο, έχει στεφθεί πολλές φορές με επιτυχία.

Συχνά γίνεται αναφορά στον όρο «παγκόσμια οικονομική πράξη». Οι κανόνες του διεθνούς εμπορίου και οι προϋποθέσεις που θέτουν η GATT και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου επικρατούν στο διεθνές στερέωμα και τείνουν προς την παγκοσμιοποίηση των αγορών, κάτι που δεν είναι καθόλου εύκολο και εμπεριέχει αρκετές αρνητικές συνέπειες τόσο για το περιβάλλον όσο και για το κοινωνικό σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ – ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η παγκοσμιοποίηση των αγορών, του κεφαλαίου και της εργασίας αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης οικονομίας. Ο όρος «παγκοσμιοποίηση» εκφράζει την αυξανόμενη εμπορική και χρηματοοικονομική αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών. Το σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον ευνοεί την ελεύθερη αγορά, περιορίζει τη σπουδαιότητα των εθνικών κυβερνήσεων και αναβαθμίζει το ρόλο των Διεθνών Οργανισμών.

Οι θεσμοθετημένοι παγκόσμιοι οργανισμοί όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα, διαθέτουν σήμερα μεγαλύτερη δύναμη παρά ποτέ. Έχουν αποκτήσει τη δικαιοδοσία να παρεμβαίνουν στις οικονομίες των ανεπτυγμένων και ιδιαίτερα των αναπτυσσόμενων χωρών, να διατυπώνουν στις κυβερνήσεις των διαφόρων χωρών συγκεκριμένες υποδείξεις οικονομικής πολιτικής, να προτείνουν και σε κάποιες περιπτώσεις να επιβάλλουν τη λήψη οικονομικών μέτρων. Αργότερα θα γίνει εκτενέστερη αναφορά σε ορισμένους από τους οργανισμούς αυτούς.

1.1 Παγκοσμιοποίηση : θετικά και αρνητικά

Οι διεργασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης βρίσκονται σε εξέλιξη εδώ και καιρό, αλλά μόλις τα τελευταία χρόνια οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις της έχουν γίνει ορατές. Οι αγορές αναπτύσσονται και διεθνοποιούνται μέσα από το παγκόσμιο εμπόριο, ενώ από την άλλη ισχυροποιούνται τα διεθνή κινήματα που αντιτάσσονται στην παγκοσμιοποίηση και θέλουν να αλλάξουν τη μορφή της.

Η παγκοσμιοποίηση περιέχει θετικά και αρνητικά στοιχεία, προκαλώντας έντονη πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στους υποστηρικτές και στους πολέμιούς της. ανάμεσα στα θετικά της παγκοσμιοποίησης είναι η ευχέρεια που παρέχει στους παραγωγούς να διαθέσουν τα προϊόντα τους σε περισσότερες αγορές. Οι επιχειρήσεις έχουν πρόσβαση σε μια παγκόσμια

αγορά, στην οποία οι οικονομικές δυνατότητες, αλλά και οι προκλήσεις είναι πολύ μεγαλύτερες, καθώς αφενός το περιθώριο κέρδους είναι υψηλότερο και αφετέρου ο διεθνής ανταγωνισμός είναι σκληρότερος. Οι καταναλωτές ευνοούνται από την παγκοσμιοποίηση καθώς έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν στην καλύτερη δυνατή τιμή, προϊόντα σε μεγαλύτερη ποικιλία και ανώτερη ποιότητα.

Οι πολέμιοι της παγκοσμιοποίησης προβάλλουν τα επιχειρήματα ότι αυτή ενίσχυσε κυρίως τις Πολυεθνικές Εταιρείες, διεύρυνε την εισοδηματική ανισότητα και διατήρησε την οικονομική απόσταση που χωρίζει τις αναπτυγμένες από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες. Η χρησιμοποίηση νέων τεχνολογιών στην παραγωγή και η αξιοποίησή τους προκάλεσε την απώλεια εκατομμυρίων θέσεων εργασίας. Τέλος, η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί και τρέφει μια γενικότερη συνείδηση και νοοτροπία που καθιστά τον άνθρωπο ικανό να θυσιάζει τα πάντα στο βωμό του κέρδους. Και αυτή η τελευταία παράμετρος είναι η πιο καταστρεπτική κι επικίνδυνη απ' όλες.

1.2 GATT και ΠΟΕ

Η GATT (General Agreement of Tariffs and Barriers) ή αλλιώς Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου, ιδρύθηκε το 1948 με αποστολή να αποτελέσει το εμπορικό στήριγμα του διεθνούς οικονομικού συστήματος που θέσπιζαν οι αποφάσεις του Bretton – Woods. Αν και νομικά είχε ξεκινήσει περισσότερο ως διεθνής συνθήκη παρά ως διεθνής οργανισμός, η εξέλιξή της την είχε καθιερώσει ως έναν από τους βασικότερους οργανισμούς του μεταπολεμικού διεθνούς οικονομικού συστήματος. Ουσιαστικά ήταν ο μόνος πολυμερής μηχανισμός που καθόριζε το είδος και τη φύση των διεθνών εμπορικών σχέσεων. Έθετε επίσης τους ρυθμιστικούς κανόνες του διεθνούς εμπορίου και αποφάσιζε, κατόπιν διαπραγματεύσεων, τις μειώσεις των εμποδίων στις εμπορικές ανταλλαγές και την κατάργηση κάθε άλλου μέτρου που πρόσβαλλε τον υγιή ανταγωνισμό.

Το 1995 η λειτουργία και ο ρόλος της GATT ως ρυθμιστή του παγκόσμιου εμπορίου ενισχύθηκε, ενώ η ίδια η GATT μετασχηματίστηκε σε πλήρη διεθνή οργανισμό : στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου (ΠΟΕ) ή World Trade Organization (WTO). Ο ΠΟΕ είναι αποτέλεσμα σκληρών και επώδυνων διαπραγματεύσεων στις οποίες έλαβαν μέρος περισσότερα από

120 κράτη και οι οποίες διήρκησαν επτά χρόνια. Βάση και πλαίσιο των διαπραγματεύσεων αυτών ήταν η GATT. Ο ΠΟΕ άρχισε το έργο του την 1-1-1995.

Ευθύνη του νέου διεθνούς εμπορικού οργανισμού είναι η διαχείριση των κανόνων που αποφασίσθηκαν κατά τη διάρκεια του τελευταίου μεγάλου διεθνούς εμπορικού διαπραγματευτικού γύρου, του Γύρου της Ουρουγουάης. Διαπνέεται κι αυτός όπως και η GATT από τις βασικές αρχές της φιλελεύθερης εμπορικής τάξης, τις οποίες άλλωστε και αντιπροσωπεύει σε διεθνές επίπεδο, θεωρώντας ότι η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου είναι η θεμελιώδης παράμετρος κάθε οικονομικής ανάπτυξης. Υποστηρίζει, κατά συνέπεια, τις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού και το άνοιγμα των εμπορικών συνόρων και των οικονομιών προς τα έξω και ενσαρκώνει την έννοια της εμπορικής συνεργασίας όπως την αποδέχονται τα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη.

Ο ΠΟΕ εισάγει για πρώτη φορά στο παγκόσμιο εμπορικό σύστημα το εμπόριο των υπηρεσιών, την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων και τις επενδύσεις. Αποτελεί αυτόνομο διεθνή οργανισμό στο οποίο τις συμφωνίες δεσμεύονται όλα τα κράτη – μέλη. Είναι δε πιο αυστηρός από την GATT στο εμπόριο των λεγόμενων 'ευαίσθητων' προϊόντων, όπως κλωστοϋφαντουργικά και αγροτικά.

Για την πραγματοποίηση αυτών των σκοπών δεν διαχειρίζεται μόνο τους διεθνείς εμπορικούς κανονισμούς, αλλά ελέγχει και την εφαρμογή τους από τα κράτη – μέλη, επιλύει στους κόλπους του τις εμπορικές διαφωνίες και συγκρούσεις και μπορεί να αποτελέσει forum για νέες διαπραγματεύσεις για ακόμα μεγαλύτερες μειώσεις των εμπορικών περιορισμών. Παράλληλα, βρίσκεται σε συνεχή επικοινωνία και συνεργασία με όλους τους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς.

1.3 Η επιτροπή Εμπορίου και Περιβάλλοντος

Στη Σύνοδο κορυφής του Μαρακές, στις 15 Απριλίου 1994, πριν από την υπογραφή της Τελικής Πράξης Ενσωμάτωσης των αποτελεσμάτων του θέματος «Εμπόριο και Περιβάλλον», με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της διαρκούς και σταθερής ανάπτυξης μέσα στο πολυμερές σύστημα του ΠΟΕ, λήφθηκε απόφαση που προέβλεπε

την ίδρυση της Επιτροπής Εμπορίου και Περιβάλλοντος. Η επιτροπή αυτή συστήθηκε τον Ιανουάριο του 1995 από το Γενικό Συμβούλιο του ΠΟΕ, σαν μια εκ των διαρκών επιτροπών. Οι σκοποί της Επιτροπής αποβλέπουν: α) στη διενέργεια συστάσεων για την προσαρμογή του δικαίου της GATT/ΠΟΕ στους τομείς του εμπορίου και του περιβάλλοντος- β) στη υποστήριξη της αλληλεξαρτήσης μεταξύ των εμπορικών και περιβαλλοντικών πολιτικών, με στόχο την προώθηση της σταθερής και διαρκούς ανάπτυξης που ν' ανταποκρίνεται κυρίως στις ειδικές ανάγκες των αναπτυσσόμενων και των λιγότερο αναπτυγμένων κρατών και γ) στην καθοδήγηση και στο συντονισμό της εμπορικής πολιτικής με τα περιβαλλοντικά μέτρα που άπτονται του εμπορίου, και τα οποία επιφέρουν βεβαίως και σημαντικά εμπορικά αποτελέσματα.

Το πλαίσιο εργασίας της Επιτροπής Εμπορίου και Περιβάλλοντος περιλαμβάνει τα εξής θέματα:

- **Σχέση μεταξύ του εμπορικού συστήματος του ΠΟΕ και των εμπορικών μέτρων των πολυμερών περιβαλλοντικών συμφωνιών.**
- Μηχανισμός επιλύσεως των διαφορών.
- Πιθανή χρήση των περιβαλλοντικών επιχορηγήσεων
- Επιβολή περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων και φόρων.
- Eco –labeling (Πρόκειται για την οικολογική ετικέτα που υποδηλώνει ότι το προϊόν που φέρει αυτή, είναι οικολογικό, δηλαδή δεν ρυπαίνει το περιβάλλον.
- Διαφάνεια των εμπορικών μέτρων για τους περιβαλλοντικούς σκοπούς.
- Αποτέλεσμα των εμπορικών μέτρων που αποβλέπουν σε περιβαλλοντικούς σκοπούς.
- Εμπόριο σε εθνικώς απαγορευμένα αγαθά (DPGs {Domestically prohibited goods}).
- Περιβαλλοντικές παροχές σχετικές με τις εμπορικές όψεις των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας(TRIPs Trade related aspects of intellectual property rights).

1.4 Η GATT και η περιβαλλοντική πολιτική

Σύμφωνα με τη Γραμματεία της GATT, «οι κανονισμοί της GATT... στην ουσία δεν θέτουν περιορισμούς στο δικαίωμα μιας χώρας να προστατέψει το περιβάλλον της από την καταστροφική επίδραση είτε της εγχώριας παραγωγής είτε της κατανάλωσης των εγχώρια παραγόμενων και εισαγόμενων προϊόντων. Μιλώντας γενικά, μια χώρα μπορεί να κάνει με τις εισαγωγές ή τις εξαγωγές της, οτιδήποτε κάνει με τα δικά της προϊόντα, σύμφωνα με τους κανονισμούς της GATT. Δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει την εμπορική πολιτική για να προστατέψει το περιβάλλον της από την ξένη παραγωγή ή να προστατέψει το περιβάλλον που βρίσκεται εκτός δικαιοδοσίας της, στην εκστρατεία μιας άλλης χώρας ή τον παγκόσμιο κοινόχρηστο χώρο ή να επιβάλλει στα προϊόντα εισαγωγικές επιβαρύνσεις και άλλους περιορισμούς σχετικούς με τις μεθόδους παραγωγής και τις μεθόδους επεξεργασίας τους, ακόμα κι όταν λαμβάνει αυτά τα μέτρα για τη δική της παραγωγή (δηλαδή, η πολιτική της δεν είναι μεροληπτική). Από περιβαλλοντική άποψη, πρόκειται για σημαντικά εμπόδια στην περιβαλλοντική πολιτική.

Όσον αφορά την περιβαλλοντική υποβάθμιση που επέρχεται στην επικράτεια μιας χώρας και οφείλεται στην ίδια τη χώρα, εύκολα θα μπορούσε να συμφωνήσει κανείς σε γενικές γραμμές με τη Γραμματεία της GATT και τους θεωρητικούς του εμπορίου, ότι πιθανότατα είναι καταρχήν καλύτερα οι εσωτερικές επιβαρύνσεις του περιβάλλοντος να διευθετούνται μέσω της εσωτερικής πολιτικής, η οποία θα αντιμετωπίσει άμεσα το περιβαλλοντικό πρόβλημα, παρά μέσω της εμπορικής πολιτικής. Παρόμοια, θα μπορούσε κανείς να συμφωνήσει ότι τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα είναι καταρχήν καλύτερα να προσεγγίζονται μέσω διεθνών συμφωνιών στις οποίες θα συμμετέχουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέλη.

Παρ' όλα αυτά, σε κάθε περίπτωση η καταρχήν καλύτερη απάντηση πιθανώς να μην είναι πολιτικά εφικτή, και σίγουρα δε θα είναι πολιτικά εφικτή όταν έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα της εγχώριας βιομηχανίας. Όταν οι παγκόσμιοι εμπορικοί κανόνες επιτρέπουν στις χώρες να προστατέψουν το δικό τους περιβάλλον, αλλά όχι να προστατέψουν την εγχώρια βιομηχανία από τους ανταγωνιστές που δεν κάνουν κάτι τέτοιο, τότε μόνο οι χώρες με τις ισχυρότερες οικονομίες θα έχουν

τη δυνατότητα να διατηρήσουν την εσωτερική περιβαλλοντική προστασία, η οποία θα βρίσκεται κάτω από τη συνεχή πολιορκία εκείνων που ενδιαφέρονται για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα. Οι αρμόζουσες περιβαλλοντικές πολιτικές μπορεί να γίνουν πολιτικά εφικτές μόνο αν χρησιμοποιούνται εμπορικές πολιτικές για να προστατέψουν τη συμβατή (με τα κριτήρια) εγχώρια βιομηχανία από τους ξένους ανταγωνιστές που έχουν χαμηλότερα περιβαλλοντικά κριτήρια.

Το ίδιο πρόβλημα της εφικτότητας ανακύπτει στο διεθνές εμπόριο. Πολυμερείς περιβαλλοντικές συνθήκες είναι σκανδαλωδώς δύσκολο να συναφθούν. Οι μονομερείς ενέργειες που εμπεριέχουν εμπορική πολιτική, συνιστούν κάποιες φορές ένα αποτελεσματικό τρόπο ώθησης προς πολυμερείς συμφωνίες ή προς την εφαρμογή τους. Επιπλέον, οι εμπορικές πολιτικές ίσως είναι ένα από τα ελάχιστα διαθέσιμα όργανα, με τα οποία οι χώρες που συμφωνούν μεταξύ τους να μην επιβαρύνουν το παγκόσμιο περιβάλλον μπορούν να εμποδίσουν και άλλες χώρες να το κάνουν. Σήμερα οι 19 από τις 170 διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες προβλέπουν τη χρήση εμπορικής πολιτικής, είτε για να ενθαρρύνουν τη συμμόρφωση όσων τις υπέγραψαν είτε για να επιβάλλουν κυρώσεις σε όσους δεν υπέγραψαν. Δεν είναι σαφές ότι τέτοιες προβλέψεις, ιδιαίτερα του τελευταίου είδους, είναι συμβατές με τους κανονισμούς της GATT.

Η ισχύς των παραδοσιακών αντιλήψεων για την «κυριαρχία» επί των περιβαλλοντικών ζητημάτων είναι, σε κάθε περίπτωση, συζητήσιμη. Η κατάσταση του παγκόσμιου κοινόχρηστου χώρου – όπως η ατμόσφαιρα ή τα πελάγη – και της ζωής μέσα σ' αυτόν προφανώς επηρεάζει άμεσα την ευημερία των ανθρώπων, και, όταν απουσιάζουν οι κατάλληλοι παγκόσμιοι θεσμοί για να προστατευτεί, τότε η βιώσιμη χρήση τους ίσως να εξαρτάται από μονομερείς ενέργειες που θα περιλαμβάνουν ενός είδους εμπορική πολιτική. Κάποιοι πόροι του φυσικού μας κόσμου, οι οποίοι βρίσκονται υπό εθνική δικαιοδοσία, μπορεί να είναι σημαντικοί από ψυχολογική άποψη και για τους πολίτες άλλων χωρών. Ίσως, δηλαδή, να επηρεάζουν τη δική τους ψυχική ευημερία (π.χ. τα τροπικά δάση), λόγω του φόβου για το μέλλον ή λόγω μιας αίσθησης της ιερότητας ή της ακεραιότητας του οργανικού κόσμου. Κάποιοι «εθνικοί» πόροι του φυσικού κόσμου συνεισφέρουν, στην πραγματικότητα, σε σημαντικές διεθνείς περιβαλλοντικές λειτουργίες. Το

ζήτημα είναι, όμως, ακόμη βαθύτερο. Τα επιχειρήματα που επικαλούνται την «κυριαρχία» δεν επιτρέπουν πλέον στις κυβερνήσεις να δικαιολογούν τη χωρίς όριο εκμετάλλευση των ανθρώπινων πληθυσμών που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε ένα παρόμοιο καθεστώς να ισχύει και για κάποια τμήματα του περιβάλλοντος.

Με οικονομικούς όρους, οι προβληματισμοί αυτοί εμπεριέχουν στις έννοιες των αξιών του δικαιώματος επιλογής και ύπαρξης. Οι αξίες όμως αυτές πολύ σπάνια εκφράζονται μέσω των τιμών των εμπορεύσιμων αγαθών, και πιθανώς να μην είναι ούτε εφικτό ούτε πρέπει να γίνει κάτι τέτοιο. Μια διαδικασία που θα προσδίδει αποτελεσματική έκφραση στις αξίες αυτές μπορεί κάλλιστα να εμπλέκει την εμπορική πολιτική, όπως, για παράδειγμα, οι εγχώριες αγορές να επιτρέπουν την πρόσβαση σ' αυτές μόνο της τροπικής ξυλείας που έχει παραχθεί με αυτοσυντηρούμενο τρόπο. Δεν θα είναι καθόλου εύκολο να πειστούν οι πολίτες εκείνοι που πιστεύουν σ' αυτές τις αξίες και υποστηρίζουν αυτές τις πολιτικές ότι θα έπρεπε να τις απαρνηθούν για το καλό του παγκόσμιου εμπορίου.

Είναι παράλογο να επιμένουμε στις καταρχήν καλύτερες θεωρητικές λύσεις, όταν αυτές δεν είναι πρακτικά εφικτές. Ο εμπορικός οικονομολόγος W.M., Cordeu είχε μια ισορροπημένη άποψη : «Οι επεμβάσεις στο εμπόριο ίσως δεν αποτελούν τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης των διάφορων προβλημάτων... Ίσως καλύτερα είναι να αντιμετωπιστούν με κάποιον άμεσο καταρχήν καλύτερο τρόπο, επιτρέποντας την ίδια στιγμή στο εμπόριο να κυλάει ελεύθερα. Βέβαια, αν, για κάποιους λόγους οι καταρχήν καλύτεροι τρόποι διάρθρωσης των ανωμαλιών δε χρησιμοποιούνται ή δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν, τότε οι επεμβάσεις στο εμπόριο μπορεί να είναι καλύτερες από το τίποτε». Ιδιαίτερα σε ότι έχει να κάνει με το περιβάλλον, η Παγκόσμια Τράπεζα υιοθέτησε μια παρόμοια προσέγγιση : «Οι επόμενες καλύτερες δεν είναι επιθυμητές, αλλά αν εφαρμοστούν σωστά, είναι συχνά προτιμότερες από τις ανεφάρμοστες «τέλειες πολιτικές».

1.5 ΠΟΕ και περιβάλλον

Το ενδιαφέρον της GATT για τα θέματα περιβάλλοντος χρονολογείται ήδη από το 1971, με τη σύσταση ειδικής ομάδας για τα περιβαλλοντικά μέτρα και το εμπόριο – εποχή κατά την οποία τόσο ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός

Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) όσο και τα Ηνωμένα Έθνη αρχίζουν να ασχολούνται περισσότερο με το θέμα. Ωστόσο στη δεκαετία που ακολούθησε, η εν λόγω ομάδα μάλλον ατόνησε, για να επαναδραστηριοποιηθεί πρόσκαιρα το 1991. Παρά την διακοσμητική ενσωμάτωση του περίφημου πλέον, όσο και ασαφούς, στόχου της «**αιιφόρου ανάπτυξης**» στο προοίμιο του ΠΟΕ, εγείρονται απορίες και αμφιβολίες ως προς τη σύζευξη του ελεύθερου εμπορίου και της περιβαλλοντικής προστασίας. Σημειωτέο ότι, από το 1995, έχει επισήμως θεσπιστεί στον ΠΟΕ μια Επιτροπή για το Εμπόριο και το Περιβάλλον, οι δραστηριότητες της οποίας υπήρξαν μάλλον περιορισμένες (Heilm, 1996).

Οι εύλογες περιβαλλοντικές ενστάσεις μπορούν να διαχωριστούν σε δύο κατηγορίες. Στο γενικό μακροσκοπικό επίπεδο, η συνεχής απελευθέρωση και αύξηση του διεθνούς εμπορίου συμβαδίζει με αυξανόμενη οικονομική δραστηριότητα (συμπεριλαμβανομένων και των μεταφορών), πράγμα που προφανώς επιβαρύνει το περιβάλλον. Σε αυτή όμως τη διάσταση και στις Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες θα αναφερθούμε αργότερα.

Όσον αφορά τις επιμέρους ρυθμίσεις του ΠΟΕ, που στοχεύοντας σε υπαρκτά προβλήματα (όπως τον υφέρποντα κρυπτοπροστατευτισμό), θα μπορούσαν, δυνάμει, να λειτουργήσουν «βραχυκυκλωματικά» ως προς εθνικές ή διεθνείς περιβαλλοντικές πολιτικές, εντοπίζουμε, πιο συγκεκριμένα, τις ακόλουθες :

- ❖ **Το Άρθρο 20 της GATT – ΠΟΕ** προβλέπει ορισμένες εξαιρέσεις στις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών, δύο από τις οποίες αφορούν στην υγεία και το περιβάλλον. Το Άρθρο 20(β) εξαιρεί μέτρα που κρίνονται απαραίτητα για την προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων, ζώων και φυτών, ενώ το Άρθρο 20(ζ) εξαιρεί μέτρα σχετιζόμενα με την προστασία των υπό εξάντληση φυσικών πόρων. Αλλά τέτοια μέτρα δεν πρέπει να κάνουν αυθαίρετες ή αδικαιολόγητες διακρίσεις, δηλαδή να μην οδηγούν στον λεγόμενο «πράσινο προστατευτισμό» - στην αναχαίτιση των εισαγωγών με πρόσχημα το περιβάλλον. Επιπλέον, θα πρέπει να είναι εντελώς απαραίτητη η λήψη τέτοιων μέτρων και να μην υπάρχει εναλλακτική λύση, που να μην θίγει το εμπόριο. Κατά γενική ομολογία, η μέχρι τώρα ερμηνεία και

εφαρμογή του άρθρου αυτού υπήρξε μάλλον δυσμενής και περιοριστική για την περιβαλλοντική προστασία.

- ❁ **Τη Συμφωνία για τα Υγειονομικά – Φυτοϋγειονομικά Μέτρα (Measures SPS).** Σύμφωνα με αυτήν, τα μέλη του ΠΟΕ που λαμβάνουν αποφάσεις περιορισμού των εισαγωγών για χάρη της ποιότητας των τροφίμων και της υγείας των πολιτών, πρέπει να αποδεικνύουν επιστημονικά τους κινδύνους και να σέβονται *την αρχή της μη διάκρισης και της ισότιμης μεταχείρισης*. Επιπλέον, το γεγονός ότι το βάρος της απόδειξης της επικινδυνότητας μετατοπίζεται στον υφιστάμενο τον κίνδυνο, μπορεί να δυσχεράνει τη λήψη μέτρων προστασίας της υγείας και του περιβάλλοντος.
- ❁ **Τη Συμφωνία για τους Τεχνικούς Φραγμούς στο Εμπόριο.** Εντασσόμενη και αυτή σε μια αντι-ρυθμιστική λογική, απαγορεύει ή δυσχεραίνει μέτρα που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά, τη σήμανση και τη συσκευασία προϊόντων και που θα μπορούσαν να έχουν συγκαλυμμένη προστατευτική χροιά. Η οικολογική σήμανση και η εν γένει ενημέρωση/ ευαισθητοποίηση του καταναλωτή, καθώς και η υποχρεωτική καθιέρωση ορισμένων περιβαλλοντικών προτύπων, θα μπορούσαν συνεπώς να θεωρηθούν ότι αντιβαίνουν τους κανόνες του ΠΟΕ. (Chang, 1999. Greenpeace, 2001).
- ❁ **Τη Συμφωνία για τα Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας τα σχετικά με το Εμπόριο (Rights – TRIPS).** Η Συμφωνία αυτή, που εξυπηρετεί ευθέως τα συμφέροντα των ανεπτυγμένων χωρών εις βάρος των αναπτυσσόμενων, θέτει κανόνες για ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας όπως ευρεσιτεχνίες, δικαιώματα δημιουργού, εμπορικά σήματα – απομιμήσεις. Ειδικότερα το επίμαχο άρθρο 27 απαιτεί από τα μέλη του ΠΟΕ να αναγνωρίζουν ευρεσιτεχνίες ευρύτατα, συμπεριλαμβανομένων και των μεταλλαγμένων οργανισμών. Πέραν των ηθικών ζητημάτων που εγείρονται από την κατοχύρωση τέτοιων δικαιωμάτων σε μορφές ζωής, τίθεται το ζήτημα της συμβολής (άρα και αποζημίωσης) τοπικών αυτοχθόνων παραδοσιακών κοινοτήτων στον Τρίτο Κόσμο : η μετάλλαξη και εμπορευματοποίηση γονιδίων/ ειδών κινδυνεύει να διαταράξει τόσο τις σχέσεις Βορρά – Νότου, όσο και την βιοποικιλότητα του πλανήτη (S. Droege and B. Soete, 2001).

- ❁ **Τα περί ομοειδών προϊόντων και μεθόδων επεξεργασίας και παραγωγής (Methods PPMs).** Ένα ουσιώδες μεθοδολογικό – σχεδόν «φιλοσοφικό» ζήτημα που τίθεται, είναι κατά πόσο ο έλεγχος και οι περιβαλλοντικές προδιαγραφές ενός προϊόντος αφορούν μόνο το ίδιο το προϊόν (η χρήση/ κατανάλωσή του είναι επικίνδυνη και ρυπογόνος) ή αν επεκτείνεται και στον τρόπο παραγωγής του σε μια τρίτη χώρα. Το καίριο αυτό ζήτημα ανοίγει κυριολεκτικά τον Ασκό του Αιόλου : κατά πόσο η επιβάρυνση του περιβάλλοντος σε μια αναπτυσσόμενη χώρα δια της παραγωγής ενός καθ' όλα «καθαρού» τελικού προϊόντος μπορεί να αποτελέσει λόγο απαγόρευσης των εισαγωγών του εν λόγω προϊόντος; Και τι σημαίνει, εν προκειμένω, ο όρος «περιβάλλον»; Εννοούμε μια εντελώς τοπική ρύπανση ή μήπως μια ρύπανση που έχει μια διασυννοριακή χροιά ή ακόμα και μια πλανητική διάσταση; Και, ούτως ή άλλως, έχουν δικαίωμα οι ανεπτυγμένες χώρες, χρησιμοποιώντας ως όπλο/ απειλή την εμπορική πολιτική, να επιβάλλουν στις αναπτυσσόμενες τις δικές τους περιβαλλοντικές ευαισθησίες και προτεραιότητες; Στα ζητήματα αυτά, υπεισέρχεται όχι μόνο η λέξη «περιβαλλοντικός προστατευτισμός», αλλά και ο όρος «οικο-ιμπεριαλισμός», συγγενικός του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού.
- ❁ **Τα περί τόνων, δελφινιών και άλλων τινών.** Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (πριν ακόμα ιδρυθεί ο ΠΟΕ), οι ΗΠΑ απαγόρευσαν την εισαγωγή τόνου από το Μεξικό, με τη δικαιολογία ότι ο τρόπος αλίευσής του δεν πληρούσε τις προδιαγραφές που έχουν επιβάλλει οι ΗΠΑ για τους δικούς τους αλιευτικούς στόλους : τα δίχτυα να μην θανατώνουν τα δελφίνια («παράπλευρες απώλειες»). Το Μεξικό προσέφυγε στη GATT όπου και δικαιώθηκε. Οι ΗΠΑ καταδικάστηκαν, με το σκεπτικό ότι δεν μπορούν να επικαλεστούν το σχετικό άρθρο για δελφίνια εκτός της δικαιοδοσίας τους και ότι τα προστατευτικά αυτά μέτρα δεν ήταν αναγκαία και θα μπορούσαν να αντικατασταθούν με άλλες ενέργειες. Η υπόθεση αυτή υπήρξε σημαντική διότι καθιέρωσε/εφάρμοσε την αρχή ότι ο τρόπος παραγωγής (αλίευσης) δεν μπορεί να δικαιολογήσει προστατευτικά μέτρα. Συγχρόνως, όμως, στο πολιτικό-ιδεολογικό επίπεδο, η υπόθεση λειτούργησε καταλυτικά, ευαισθητοποιώντας, ιδίως στις ΗΠΑ, περιβαλλοντικές οργανώσεις και

υποχρεώνοντας μάλιστα τις διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία της NAFTA να συμπεριλάβουν μια περιβαλλοντική ρήτρα στο νεοσύστατο οργανισμό. Παρόμοια υπόθεση προέκυψε επίσης ως προς την εισαγωγή στις ΗΠΑ γαρίδων που έχουν παραχθεί με τρόπο που βλάπτει θανάσιμα τις χελώνες – είδος, και αυτό υπό προστασία.

1.6 Ο ΠΟΕ και Πολυμερείς Περιβαλλοντικές Συμφωνίες (ΠΠΣ)

Τα παραπάνω εύλογα θέτουν επί τάπητος τη σχέση του ΠΟΕ με τις πάμπολες ισχύουσες διεθνείς συμφωνίες προστασίας του περιβάλλοντος (ΠΠΣ), ιδίως δε όσες περιέχουν και εμπορικές ρήτρες. Θα σταθούμε στις κυριότερες περιπτώσεις :

Μια απ' τις κυριότερες περιπτώσεις αφορά το **Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ** (1987) που με τις διαδοχικές τροποποιήσεις του (1990-1992-1997) αποσκοπεί στον περιορισμό των εκπομπών CFCs και άλλων χημικών ουσιών που καταστρέφουν το όζον στη στρατόσφαιρα. Ως εκ τούτου, περιέχει και εμπορικές ρήτρες περιορισμού ή και απαγόρευσης εισαγωγής CFC και προϊόντων που περιέχουν CFC από χώρες που δεν συμμετέχουν στη συμφωνία. Θεωρητικά θα μπορούσε να υπάρξει σύγκρουση ανάμεσα στις διατάξεις και την εφαρμογή αυτής της Συμφωνίας και του ΠΟΕ.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά τη **Σύμβαση της Βασιλείας** για τον έλεγχο της διασυνοριακής κίνησης τοξικών ουσιών (1992) η οποία προσπαθεί να καθιερώσει διαφάνεια και συναίνεση σ' αυτό το ιδιόρρυθμο εμπόριο – που αντιπροσωπεύει περί το 10% των συνολικών αποβλήτων των χωρών του ΟΟΣΑ. Η Σύμβαση αυτή προβλέπει απαγόρευση τόσο στην εισαγωγή όσο και στην εξαγωγή τέτοιων ουσιών – πλην εξαιρέσεων όταν η χώρα υποδοχής διαθέτει επαρκείς δυνατότητες επεξεργασίας των εν λόγω αποβλήτων.

Τέλος η **Σύμβαση για τη διεθνή εμπορία ειδών που κινδυνεύουν με εξαφάνιση (CITES)** αν και δεν έχει, επί του παρόντος συζητηθεί στον ΠΟΕ περιέχει δυνάμει επίμαχες διατάξεις περιοριστικές του εμπορίου.

Σε αυτές τις ενδεικτικές διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και μια σειρά από άλλες που σχετίζονται εμμέσως με το εμπόριο, όπως η **Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα** και το **Πρωτόκολλο της Καρθαγένης για την Βιοασφάλεια**, καθώς και τη **Σύμβαση του Κυότο για περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του**

άνθρακα – η τελευταία επηρεάζει, προφανώς, και την ανταγωνιστικότητα. (Rutgeerts, 1999. Pearson, 2000. Esty, 1994. Motaal, 2001).

1.7 Οι επιμέρους συμφωνίες του ΠΟΕ

Εκτός από τις συμφωνίες που περιλαμβάνονται στο πλαίσιο του ΠΟΕ, υπάρχουν και οι αντίστοιχες επιτροπές που έχουν ειδικά συσταθεί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αναφύονται συχνά κατά την εφαρμογή των σχετικών συμφωνιών.

Παραδείγματος χάριν, για την Συμφωνία που αφορά τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο, υπάρχει και η αντίστοιχη Επιτροπή με στόχο την επίλυση πιθανών συγκρούσεων στο πλαίσιο του Συμβουλίου, για το εμπόριο των αγαθών (Council for Trade in Goods).

Οι προβλέψεις για το περιβάλλον υπάρχουν σε ορισμένες επιμέρους συμφωνίες μέσα στο πλαίσιο του ΠΟΕ. Εκτός από το προοίμιο του ΠΟΕ, το αναφερόμενο ήδη στην καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών πόρων, σε συνδυασμό με τον στόχο της διαρκούς και σταθερής ανάπτυξης και της προστασίας και διαφύλαξης τους περιβάλλοντος, υπάρχουν και άλλες συμφωνίες. Οι συμφωνίες αυτές είναι οι εξής:

A) Η Συμφωνία για τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο.

Στο προοίμιο της Συμφωνίας των τεχνικών εμποδίων στο εμπόριο, αναγνωρίζεται ότι κανένα κράτος δεν θα πρέπει να εμποδίζεται στην λήψη των απαιτούμενων μέτρων για την εξασφάλιση της ποιότητας των εξαγωγών ή της προστασίας της ζωής των ανθρώπων, των ζώων, των φυτών, της υγείας αυτών και του περιβάλλοντος. Επίσης, γίνεται αναφορά στα μέτρα για την πρόληψη πρακτικών που εξαπατούν ως προς τον πραγματικό τους στόχο και που δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται κατά τρόπο δημιουργούντα αυθαίρετη και αδικαιολόγητη διάκριση στα κράτη, στα οποία ισχύουν οι ίδιες προϋποθέσεις. Διότι είναι φανερό, ότι αυτού του είδους οι πρακτικές αποτελούν συγκεκαλυμμένο περιορισμό στο διεθνές εμπόριο, παρ' ότι συγχρόνως εμφανίζονται εν αρμονία με τις προβλέψεις της ανωτέρω Συμφωνίας.

Τα τιθέμενα από την συμφωνία τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο είναι σχετικής σημασίας, διότι οι τεχνικές ρυθμίσεις και τα τεχνικά πρότυπα

χρησιμοποιούνται συχνά ως το μέσο με το οποίο επιδιώκεται η περιβαλλοντική προστασία.

Αναγνωρίζει επίσης ότι κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να ορίσει το επίπεδο προστασίας που εκείνο θεωρεί κατάλληλο χωρίς την υποχρέωση να δικαιολογήσει κάτι τέτοιο. Καθ' όσον υπάρχει η ενθάρρυνση στα κράτη να χρησιμοποιούν τα διαθέσιμα διεθνή πρότυπα, δεν απαιτείται από τα κράτη αυτά να εναρμονίσουν τις εθνικές τους ρυθμίσεις προς το ανώτερο ή το κατώτερο όριο των προτύπων αυτών.

Η νέα Συμφωνία που θέτει τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο περιορίζει τις ρυθμίσεις του κάθε κράτους στις διαφορετικές μεθόδους επεξεργασίας και παραγωγής των προϊόντων (processes and production methods). Η Συμφωνία των τεχνικών εμποδίων στο εμπόριο απαιτεί την χρησιμοποίηση αυτών για την θεμελίωση μιας βάσης, όπου θα εδράζονται οι εθνικές ρυθμίσεις και τα «σχετικά διεθνή πρότυπα». Υπάρχει εξαίρεση, όταν τέτοια διεθνή πρότυπα ή μέρος αυτών θα μπορούσαν να αποτελέσουν αναποτελεσματικά και ακατάλληλα, για την πραγματοποίηση του νόμιμου επιδιωκόμενου σκοπού, μέσα.

Ο όρος «νόμιμος σκοπός» περιλαμβάνει inter alia την προστασία της ζωής των ανθρώπων, των ζώων και των φυτών, ή της υγείας τους καθώς και του περιβάλλοντος.

Εάν ένα κράτος τηρεί τα διεθνή τεχνικά πρότυπα του διεθνούς Οργανισμού Τυποποίησης, τότε οι ρυθμίσεις που βασίζονται σ' αυτά θεωρούνται αδιάφευστα συνεπείς προς την Συμφωνία. Αυτά σημαίνει ότι εάν το κράτος εξαγωγέας άλλαζε τα διεθνή πρότυπα, θα είχε το βάρος της απόδειξης.

Όπως ήδη σημειώθηκε, τα κράτη έχουν περιθώρια για την τήρηση ή μη των διεθνών προτύπων. Υπάρχουν κυρίως δύο προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ένα κράτος για να εφαρμόσει κάποια από τις δικές του περιβαλλοντικές ρυθμίσεις.

Κατά πρώτον, θα πρέπει να αποδέχεται τις αρχές του ΠΟΕ που αφορούν την εθνική μεταχείριση και αυτή του πλέον ευνοούμενου κράτους.

Η εθνική μεταχείριση, σ' αυτό το πλαίσιο, επιβάλλει στα εισερχόμενα προϊόντα να απολαμβάνουν του ίδιου καθεστώτος, με τα εθνικά προϊόντα. Η μεταχείριση του πλέον ευνοούμενου κράτους απαιτεί ώστε στα εισαγόμενα, σ'

ένα μέλος της GATT, προϊόντα να έχουν την ίδια ευνοϊκή μεταχείριση που έχει δοθεί προηγουμένως σε προϊόντα προερχόμενα από οποιοδήποτε άλλο κράτος.

Κατά δεύτερον, ο ΠΟΕ εφαρμόζει ένα νέο κανόνα ο οποίος ονομάζεται “ least trade restrictive test” η δοκιμασία, το τεστ δηλαδή, του λιγότερο περιοριστικού εμπορίου. Σύμφωνα με τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο, οι εθνικές ρυθμίσεις «δεν θα πρέπει να είναι περισσότερο περιοριστικές, απ’ ότι είναι αναγκαίο, για να πραγματοποιηθεί ο νόμιμος σκοπός (π.χ. η προστασία του περιβάλλοντος), λαμβάνοντας υπόψη τους κινδύνους της μη – πραγματοποίησης, που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν.

Θα πρέπει να εξεταστούν οι προϋποθέσεις αλλαγής τέτοιων ρυθμίσεων, όπως και το εάν οι στόχοι τους μπορούν να συντείνουν σ’ ένα λιγότερο περιοριστικό του εμπορίου αποτέλεσμα.

Το τεστ του λιγότερο περιοριστικού εμπορίου απορρέει από την νομολογία των ΗΠΑ και αφορά το δίκαιο των ομοσπονδιακών κρατών. Πιο πρόσφατα, ο όρος αυτός εμφανίζεται στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Και στις δύο ενώσεις, οι εσωτερικές αγορές χωρίς οικονομικά σύνορα δημιουργήθηκαν υπό τον έλεγχο ενιαίων πολιτικών συστημάτων. Το τεστ του λιγότερου περιοριστικού εμπορίου που ήταν από τις νέες ιδέες του κύκλου της Ουρουγουάης θα μπορούσε να έχει ακόμα και εν απουσία ενός ενιαίου πολιτικού συστήματος. Με άλλα λόγια, ορισμένες αποφάσεις που λαμβάνονται από τις ΗΠΑ, το Κογκρέσο, ή από το Ανώτατο Δικαστήριο και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή από το ΔΕΚ θα μπορούσαν να θεσμοθετηθούν για το διεθνές εμπόριο μέσω του ΠΟΕ. Εν τούτοις, αρκετοί περιβαντολόγοι ανησυχούν ότι το λιγότερο εμπόριο αφήνει ένα υπερβολικό βαθμό αβεβαιότητας, ως προς την έκταση της ερμηνείας του από τις ειδικές επιτροπές ΠΟΕ.

B. Η Συμφωνία για τα υγειονομικά και τα φυτο – υγειονομικά μέτρα.

Η Συμφωνία για τα υγειονομικά και τα φυτο – υγειονομικά μέτρα είναι επίσης σχετική και αναγνωρίζει ρητά το δικαίωμα των κυβερνήσεων να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία της ζωής ή της υγείας των ανθρώπων, των ζώων και των φυτών. Εκεί όπου οι εμπορικοί περιορισμοί πηγάζουν από αυτά τα μέτρα, τα τελευταία θα πρέπει να λαμβάνονται μόνο στο αναγκαίο για

την προστασία της υγείας βαθμό, με βάση τις επιστημονικές αρχές και δεν μπορούν να τηρηθούν χωρίς επαρκείς επιστημονικές ενδείξεις.

Η Συμφωνία για τα υγειονομικά και τα φυτό – υγειονομικά μέτρα καλύπτει τα πρότυπα, τα οποία εφαρμόζονται εξίσου σε εθνικά και σε εισαγόμενα προϊόντα, εκδηλούμενα με περιορισμούς εισαγωγών για την προστασία της δημόσιας υγείας. Όπως και στην συμφωνία για τα τεχνικά εμπόδια στο εμπόριο, ρυθμίσεις διαδικασίας «άσχετες» προς το προϊόν δεν καλύπτονται σ' αυτή την συμφωνία.

Το προοίμιο της συμφωνίας εξαγγέλλει ότι κανένα μέλος δεν θα πρέπει να εμποδίζεται στην υιοθέτηση ή ενδυνάμωση των απαραίτητων μέτρων για την προστασία της ζωής των ανθρώπων, των ζώων, ή των φυτών, ή της υγείας τους. Εδώ, απαιτείται ώστε τα μέτρα αυτά να εφαρμόζονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μην επιφέρουν αυθαίρετη και αδικαιολόγητη διάκριση των διακινούμενων αγαθών, στα κράτη στα οποία ισχύουν οι ίδιες προϋποθέσεις, η συγκεκριμένο περιορισμό στο διεθνές εμπόριο.

Στο προοίμιο της ανωτέρω συμφωνίας επιβεβαιώνεται η επιθυμία να βελτιωθεί η ανθρώπινη υγεία και η φυτό – υγειονομική κατάσταση, σε όλα τα κράτη – μέλη της συμφωνίας.

Κοινή βούληση λοιπόν είναι η περαιτέρω χρησιμοποίηση των εναρμονισμένων υγειονομικών και φυτό- υγειονομικών μέτρων ανάμεσα στα μέλη επί τη βάσει των διεθνών προτύπων, των κατευθυντήριων γραμμών και των συστάσεων, των προερχόμενων από τις αρμόδιες διεθνής οργανώσεις. Σ' αυτές περιλαμβάνονται η επιτροπή Codex Alimentarius, το διεθνές γραφείο Επιζωοτιών και οι σχετικές διεθνείς και περιφερειακές οργανώσεις που λειτουργούν στο πλαίσιο της Σύμβασης της Διεθνούς Φυτικής Προστασίας, χωρίς να απαιτείται από τα μέλη να αλλάξουν το κατάλληλο κατ' αυτά επίπεδο προστασίας της ζωής των ανθρώπων, των ζώων και των φυτών ή της υγείας τους.

Τα μέλη της συμφωνίας θα πρέπει να διασφαλίσουν την προσαρμογή των υγειονομικών μέτρων τους στα υγειονομικά και φυτό – υγειονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής από την οποία προέρχεται ένα προϊόν, αλλά και προς την οποία προορίζεται.

Εκτιμώντας την μορφολογία των χαρακτηριστικών ενός κράτους, τα μέλη θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους, *inter alia*, το επίπεδο επικράτησης

των ειδικών νοσημάτων και των μεταδιδόμενων επιδημιών ή την εξάλειψή τους, την ύπαρξη προγραμμάτων ελέγχου καθώς και τα κατάλληλα κριτήρια ή τις κατευθυντήριες γραμμές, οι οποίες μπορούν να αναπτυχθούν από τις σχετικές διεθνείς οργανώσεις.

Τα μέλη της Συμφωνίας οφείλουν ιδιαίτερος να αναγνωρίζουν και να διακρίνουν την έννοια των περιοχών με μεταδιδόμενα νοσήματα και επιδημίες από αυτή των περιοχών χαμηλής επικράτησης λοιμωδών νοσημάτων ή ασθενειών. Ο καθορισμός τέτοιων περιοχών θα μπορούσε να συνεκτιμηθεί και επί τη βάσει άλλων παραγόντων, όπως είναι η γεωγραφία, τα οικοσυστήματα, η επιστημονική επίβλεψη και η αποτελεσματικότητα των υγειονομικών και των φυτό – υγειονομικών ελέγχων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει στην συμφωνία αυτή, η έννοια του υγειονομικού και του φυτο-υγειονομικού μέτρου. Μια πρώτη προσέγγιση αφορά οποιοδήποτε μέτρο το οποίο έχει εφαρμοστεί:

A) Για να προστατεύσει τη ζωή ή την υγεία των ζώων και των φυτών, εντός της επικράτειας ενός μέλους, από κινδύνους που προκύπτουν από την μετάδοση και την εξάπλωση λοιμωδών νοσημάτων, επιδημιών και οργανισμών που φέρουν ή προκαλούν ασθένειες.

B) Για να προστατεύσει τη και την υγεία των ανθρώπων και των ζώων, εντός του εδάφους, του μέλους, από τους κινδύνους που προκαλούν από τοξικές ουσίες ή οργανισμούς, που προκαλούν ασθένειες σε φαγητά, ποτά ή σε τροφή για τα ζώα.

Γ) για να προστατεύσει τη ζωή και την υγεία των ανθρώπων και των ζώων, εντός του εδάφους ενός μέλους, από κινδύνους προερχόμενους από νοσήματα σε ζώα, φυτά ή προϊόντα αυτών, ή από την είσοδο την επικράτηση ή εξάπλωση των λοιμωδών νοσημάτων ή τέλος.

Δ) για να προσληφθεί ή να περιοριστεί άλλη ζημιά, στο έδαφος ενός κράτους – μέλους από την είσοδο, την επικράτηση ή την εξάπλωση των λοιμωδών ασθενειών.

Με την Συμφωνία των SPS μέτρων, τα κράτη – μέλη οφείλουν να επιβάλλουν περιορισμούς εισαγωγών, σχετικούς με την υγεία και

στηριζόμενους στην επιστημονική θεμελίωση και στην αντικειμενική εκτίμηση των κινδύνων που ελλοχεύουν. Η συμμόρφωση με τα διεθνή τεχνικά πρότυπα δεν είναι υποχρεωτική: το κάθε μέλος θα πρέπει να αποφεύγει αυθαίρετες και αδικαιολόγητες διακρίσεις, η συγκεκριμένους περιορισμούς στο εμπόριο.

Περιορισμοί προφύλαξης, εν απουσία επιστημονικών ενδείξεων, θα μπορούσαν να είναι επιτρεπτοί, σε ορισμένες περιπτώσεις προβλέπουσες ότι οι κατάλληλες επιστημονικές μελέτες πρόκειται να εφαρμοστούν μέσα σ' ένα εύλογο χρόνο.

Τα υγειονομικά και τα φυτο – υγειονομικά μέτρα δεν θα πρέπει να είναι περιοριστικά του εμπορίου, απ' ό,τι απαιτείται για να εξασφαλιστεί το κατάλληλο επίπεδο προστασίας, θα πρέπει πάντως να λαμβάνουν υπόψη τους το τεχνικά και οικονομικά εφικτό.

Συνοψίζοντας γύρω από την Συμφωνία της εφαρμογής των υγειονομικών και των φυτο – υγειονομικών μέτρων, προκύπτει ότι η επιστημονική αβεβαιότητα μακράν του να επιτρέπει εμπορικούς περιορισμούς, δικαιολογεί, αντιθέτως, την διατήρηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων. Ο στόχος είναι σαφής: πορεία προς την πρόοδο, μέσω της συνεχούς ανάπτυξης και εναρμόνισης των υγειονομικών και των φυτο – υγειονομικών μέτρων επί παγκοσμίου επιπέδου. Το μέσο για να φτάσει κανείς εκεί, δεν είναι λιγότερο ακατόρθωτο. Εφόσον ένας συγκεκριμένος αριθμός διεθνών οργανισμών τυποποίησης συμβάλλουν σ' αυτό τον τομέα, αρμόζει, μόνο, να ενθαρρύνει κανείς τα κράτη να συμμορφωθούν προς τους κανόνες αυτών των οργανισμών.

Ο σκοπός της συμφωνίας δεν είναι να εμποδίσει τα κράτη να υιοθετήσουν μέτρα προστασίας της υγείας που θα έκριναν ότι είναι αναγκαία σε εθνικό επίπεδο. Στα κράτη αναγνωρίζεται η ελευθερία και η διακριτική ευχέρεια να επιλέξουν το επίπεδο υγειονομικής προστασίας που θεωρούν το πλέον κατάλληλο και δύνανται, εκ του αποτελέσματος, «να εισάγουν ή να διατηρήσουν τα υγειονομικά μέτρα που θα επιτύχουνένα καλύτερο επίπεδο προστασίας».

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει απόλυτη προτεραιότητα στην ασφάλεια της τροφοδοσίας και των τροφίμων και μπορεί σ' αυτό τον τομέα να επιλέξει την θέσπιση αυστηρότερων ρυθμίσεων από εκείνες του Codex Alimentarius. Όταν οι ρυθμίσεις αυτές βρίσκονται σε εμπορική σύγκρουση με το Όργανο

διακανονισμού των διαφορών του ΠΟΕ, η ΕΕ θα πρέπει να αιτιολογήσει την αυστηρότητα των μέτρων με την επιστημονική απόδειξη. Έτσι, το υγειονομικό μέτρο, εκ του αποτελέσματος, θα πρέπει να «στηρίζεται σε επιστημονικές αρχές» και να μην διατηρείται «χωρίς επαρκείς επιστημονικές αποδείξεις».

Γ) Η Συμφωνία των επιχορηγήσεων και των αντισταθμιστικών μέτρων (countervailing duties).

Στα πλαίσια της Συμφωνίας του ΠΟΕ, διακρίνουμε και άλλες περιβαλλοντικές ρυθμίσεις. Πρόκειται για τη συμφωνία των επιχορηγήσεων και των αντισταθμιστικών μέτρων (Agreement on Subsidies and Countervailing Duties).

Η ανωτέρω συμφωνία περιλαμβάνει προβλέψεις για περιβαλλοντικές επιχορηγήσεις. Οι τελευταίες είναι μη – αγώγιμες (non – actionable) και συμβάλλουν στην προσαρμογή των υπαρχουσών ευνοϊκών ρυθμίσεων στις νέες περιβαλλοντικές απαιτήσεις. Μια τέτοια επιχορήγηση δεν θα μπορούσε να υπερβεί περισσότερο από το 20% του κόστους προσαρμογής. Τα αντισταθμιστικά μέτρα είναι διαθέσιμα προς εφαρμογή μόνο εάν, η ανωτέρω επιχορήγηση έχει «σοβαρά δυσμενή αποτελέσματα» ή έχουν επιτραπεί από τον ΠΟΕ.

Δ. Η Συμφωνία για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας που άπτονται του εμπορίου.

Ολοκληρώνοντας, ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στην σημασία του άρθρου 27, της Συμφωνίας του ΠΟΕ για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας που άπτονται του εμπορίου. Το άρθρο 27 προβλέπει τον αποκλεισμό των εφευρέσεων εκείνων που μπορούν να δημιουργήσουν σοβαρές ζημιές στο περιβάλλον, θέτοντας εμπόδια στην εμπορική τους εκμετάλλευσης.

Το ίδιο άρθρο επιτρέπει στις κυβερνήσεις να αποκλείσουν από το προνόμιο ευρεσιτεχνίας, «φυτά και ζώα αλλά απ' ότι μικροοργανισμούς, και κυρίως βιολογικές διαδικασίες για την παραγωγή φυτών και ζώων, διαφοροποιημένων από μη – βιολογικές και μικροβιολογικές διαδικασίες». Η τελευταία αναφορά είναι εμφανής για τον σκεπτικισμό και τη δυσπιστία του

διεθνούς νομοθέτη σε μη φυσικές διαδικασίες αναπροσαρμογής, όπως ασφαλώς συμπεραίνεται από το παράδειγμα των μεταλλαγμένων τροφών ή και της κλωνοποίησης.

1.8 Ο αγροτικός τομέας : Μια ιδιάζουσα περίπτωση

Το εμπόριο αγροτικών προϊόντων αρχικά εξαιρέθηκε (με πρωτοβουλία τότε των ΗΠΑ) από τους κανόνες της GATT. Ιδίως στην δεκαετία του 1990, ωστόσο, το θέμα επανήλθε στο διαπραγματευτικό τραπέζι, συνδεδεμένο με τη διένεξη ΗΠΑ – ΕΕ για την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Πράγματι, προστατεύοντας υπέρμετρα την εγχώρια αγορά και, κυρίως, επιδοτώντας τις Ευρωπαϊκές αγροτικές εξαγωγές σε τρίτες χώρες, η ΚΑΠ έθιγε τα συμφέροντα των ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά η προϊούσα υπαγωγή, τα τελευταία χρόνια, του αγροτικού τομέα στους κανόνες του ΠΟΕ, συγκεκριμένα δε η μείωση των επιδοτήσεων και ο περιορισμός της εντατικής καλλιέργειας, μπορεί να έχουν ευεργετικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι η πρόσφατη αναμόρφωση της ΚΑΠ στην κατεύθυνση αυτή (κατάργηση εγγυημένων τιμών που οδηγούσαν στην υπερπαραγωγή) περιλαμβάνει και περιβαλλοντικές πτυχές : περιορισμός της χρήσης λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, αγρανάπταυση, οικολογικές καλλιέργειες κλπ. Η ιδιαιτερότητα του αγροτικού τομέα συνίσταται στο ότι η υπαγωγή του σε μια πιο «οικονομικά φιλελεύθερη» λογική (ΠΟΕ) μπορεί, τουλάχιστο στον Ευρωπαϊκό χώρο, να συμβάλλει εμμέσως στην περιβαλλοντική του αναβάθμιση. Η φιλελεύθερη λογική (διόρθωση στρεβλώσεων) και η περιβαλλοντική μέριμνα εν προκειμένω συγκλίνουν (Torres, 1999. Cole, 1999).

Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε με ποιο μηχανισμό το διεθνές εμπόριο (και συγκεκριμένα τα κίνητρα του διεθνούς εμπορίου – δηλαδή η αύξηση των οικονομικών απολαβών), επιδρούν στο περιβάλλον. Παράλληλα, θα παρουσιαστούν οι συγκρούσεις μεταξύ της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς του εμπορίου και της ανάγκης για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος ως έννομου αγαθού. Αλήθεια, πώς μπορούν εμπόριο και περιβάλλον να συνυπάρξουν χωρίς να βλάπτουν το ένα το άλλο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.

Η σύγκρουση ανάμεσα στο περιβάλλον και την οικονομική ανάπτυξη εκφράζει και συμπυκνώνει τη βασικότερη ίσως διεθνώς προβληματική που απασχολεί όσους ασχολούνται με το δίκαιο του περιβάλλοντος. Είναι γεγονός, ότι οι περισσότερες και σοβαρότερες προσβολές στο περιβάλλον είναι συνέπεια της άσκησης οικονομικής δραστηριότητας από τους ιδιώτες, μέσω της οποίας επιδιώκεται κυρίως η οικονομική ανάπτυξη σε καθεστώς ελεύθερης οικονομίας. Η απάντηση στο δίλημμα αυτό, ομολογουμένως, δεν είναι απλή. Μια αργιστή υπεροχή του δικαιώματος προστασίας του περιβάλλοντος και σε μία ακραία εφαρμογή της, θα μπορούσε να οδηγήσει ενδεχομένως σε αδρανοποίηση και αναστολή της οικονομικής ανάπτυξης (ως ατομικού δικαιώματος, αλλά κυρίως ως κρατικού σκοπού), αφού οποιαδήποτε επέμβαση στο φυσικό περιβάλλον και με οποιαδήποτε προστατευτικά μέτρα και αν συνοδεύεται, θα προκαλούσε έστω και ελάχιστη αλλοίωση σε αυτό.

Από την άλλη πλευρά, μία εξ ορισμού υπεροχή του δικαιώματος της οικονομικής ανάπτυξης θα κατέληγε να αποτελεί αυτοσκοπό με την προσωρινή βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μέσω διασφάλισης αναγκαίων και μη οικονομικών αγαθών. Η διασφάλιση όμως αυτή θα είχε ως αντικειμενική συνέπεια την μακροπρόθεσμη και μη επανορθώσιμη κατά κανόνα βλάβη περιβαλλοντικών αγαθών και θα οδηγούσε μοιραία στην αυτοκαταστροφή του ανθρώπου.

Η λογική μιας μορφής περιορισμένης διαχείρισης είναι εκείνη που καταλήγει σε μια παρέμβαση στον χώρο της αναπαραγωγής του φυσικού περιβάλλοντος. Η βιόσφαιρα, όμως αγνοώντας τους κανόνες της οικονομίας, κατέχει δικούς της ρυθμούς προσαρμογής, των οποίων η ανακάλυψη θα επιτρέψει την προστασία της φύσης από τους απειλητικούς μηχανισμούς ενός ορισμένου τρόπου ανάπτυξης. Αν η σταθερότητα των συστημάτων εξασφαλίζεται σε κάθε στιγμή, η ίδια αυτή σταθερότητα ενισχύεται κατά την πορεία της εξέλιξης και καταλήγει στην εμφάνιση νέων τύπων ισορροπιών.

2.1 Περιβάλλον και Ελεύθερο Εμπόριο : προσεγγίσεις και αποσαφηνίσεις

Στο σημείο αυτό θα μελετήσουμε κατά πόσο το αυξανόμενο διεθνές εμπόριο (και κατ' επέκταση η αυξανόμενη απελευθέρωσή του) βλάπτει το περιβάλλον και κατά πόσο οι περιβαλλοντικοί κανόνες επηρεάζουν τις εμπορικές ροές.

Στο πρώτο ζήτημα η οικονομική θεωρία ξεχωρίζει συνήθως τις ακόλουθες επιδράσεις:

1. **Κλίμακα.** Το εμπόριο οδηγεί σε αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας που κατά κανόνα οδηγεί σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος.
2. **Σύνθεση.** Το εμπόριο οδηγεί σε αλλαγές στη σύνθεση της παραγωγής που επηρεάζουν το περιβάλλον.
3. **Τεχνολογία.** Το εμπόριο συμβάλλει στην τεχνολογική πρόοδο, στην καινοτομία, στη μεταφορά – διάχυση νέων τεχνολογιών και προτύπων : όλα αυτά έχουν ευεργετική επίδραση στο περιβάλλον.

Κεντρικό στοιχείο στην αισιόδοξη συλλογιστική της φιλελεύθερης οικονομικής θεωρίας είναι η σχέση εμπορίου – ευημερίας, αλλά και ευημερίας – περιβάλλοντος. Ως προς το πρώτο σκέλος, η οικονομική θεωρία, από την εποχή κιόλας των λεγόμενων κλασικών, απαντάει θετικά : το εμπόριο γεννά πλούτο, δηλαδή αύξηση του πραγματικού εισοδήματος των εμπορευόμενων χωρών. Ο Ρικάρντο, προχώρησε στη διερεύνηση του ζητήματος διατυπώνοντας τη γνωστή Αρχή του Συγκριτικού Πλεονεκτήματος (ΑΣΠ) : βάσει αυτής, αν κάθε χώρα εξειδικευτεί στην παραγωγή των προϊόντων όπου είναι ακόμη και σχετικά καλύτερη ή αποτελεσματικότερη, όλες οι εμπορευόμενες πλευρές θα βγουν ωφελημένες. Η ΑΣΠ παραμένει βασικό σημείο αναφοράς του οικονομικού φιλελευθερισμού, αν και κατά καιρούς έχουν προβληθεί αμφιβολίες και αντιρρήσεις : έχει διατυπωθεί λ.χ. η άποψη ότι μια φτωχή χώρα, για να αναπτύξει ένα συγκεκριμένο κλάδο, πρέπει αρχικά να τον προστατέψει αναχαιτίζοντας τις εισαγωγές, μέχρις ότου αυτός ανδρωθεί και γίνει ανταγωνιστικός (η θεωρία της «νηπιακής βιομηχανίας»). Επίσης, έχει επισημανθεί το ενδεχόμενο ενός τεχνητού, κατασκευασμένου συγκριτικού πλεονεκτήματος, ως αποτέλεσμα μιας συνειδητής επιλογής : είτε

θετικής (λ.χ. εκπαιδευτική πολιτική) είτε αρνητική (λ.χ. χαλαροί έως ανύπαρκτοι κανόνες εργασιακών συνθηκών ή περιβαλλοντικής μέριμνας). Υπό την τελευταία έννοια, το πολύ χαμηλό εργατικό κόστος όπως και το χαμηλό περιβαλλοντικό κόστος συνιστούν, με όρους διεθνούς εμπορίου, ένα είδος «συγκριτικού πλεονεκτήματος» - που, σύμφωνα με ορισμένους, θα πρέπει να γίνει σεβαστό.

Πάντως, το πλέον γνωστό σύγχρονο θεωρητικό οικονομικό υπόδειγμα υποθέτει ότι υπάρχουν δύο χώρες, μια πλούσια και μια φτωχή, που παράγουν προϊόντα με μεθόδους που *θα μπορούν* να είναι και ρυπογόνες. Η φτωχή χώρα χρησιμοποιεί τη φθηνότερη, βρώμικη, μέθοδο, εν αντιθέσει με την πλούσια : ως αποτέλεσμα έχουμε πτώση της τιμής και αύξηση της ζήτησης του εν λόγω προϊόντος, αύξηση της βρώμικης παραγωγής του στη φτωχή χώρα και μεγαλύτερη παγκόσμια ρύπανση – μακροπρόθεσμα δε, τη δημιουργία ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος για τη βρώμικη παραγωγή στη φτωχή χώρα. Εν ολίγοις έχουμε, θεωρητικά, τη δημιουργία ενός οικονομικού «παραδείσου», που ισοδυναμεί με οικολογική κόλαση. (Baumol and Oates, 1988).

Το πρώτο σκέλος της αισιόδοξης συλλογιστικής αλυσίδας «εμπόριο – εισόδημα – περιβάλλον» είναι σχετικά πιο λογικό και αποδεκτό. Αντίθετα, ως προς το δεύτερο σκέλος, η εικόνα είναι συγκεχυμένη : ενώ σε γενικές γραμμές συνεχίζει να ισχύει η βασική διαπίστωση ότι η αύξηση του ΑΕΠ συμβαδίζει με υποβάθμιση του περιβάλλοντος, πρόσφατες μελέτες (σε μικρο-επίπεδο) έρχονται να δείξουν ότι σε συγκεκριμένες περιοχές και περιπτώσεις και για συγκεκριμένους ρύπους ισχύει η λεγόμενη καμπύλη Κούζνετς : Βάσει αυτής, ενώ αρχικά ο συσχετισμός ΑΕΠ και περιβαλλοντικής επιβάρυνσης είναι θετικός, από ένα σημείο του ΑΕΠ και μετά, η σχέση αντιστρέφεται (μεγαλύτερη ευμάρεια οδηγεί σε αυξημένη περιβαλλοντική μέριμνα). Η εξήγηση που συνήθως δίνεται είναι ότι, καθώς οι άνθρωποι πλουτίζουν και έχουν πλέον τα απαραίτητα προς το ζην, τέτοιου είδους «πολυτελείς» ευαισθησίες (και πληροφορίες) γύρω από την ποιότητα του περιβάλλοντος (σημερινού ή και μελλοντικού) κερδίζουν έδαφος.

Η σημασία και οι προεκτάσεις του παραπάνω θεωρητικού σχήματος για τα θέματα εμπορίου είναι σαφείς : αν αφήσουμε το διεθνές εμπόριο ανενόχλητο να κάνει τη δουλειά του, η ευημερία των κρατών θα αυξηθεί,

πράγμα που θα έχει εν τέλει ευεργετικές επιπτώσεις και στο περιβάλλον. Ωστόσο, οι κριτικές στην παραπάνω συλλογιστική είναι πολλές και ποικίλες.

Κατ' αρχήν είναι πολύ δύσκολο να κατασκευάσουμε και να αποδεχτούμε μια γενίκευση της αντίστροφης καμπύλης Κούζνετς για την παγκόσμια οικονομία συνολικά : όπως είπαμε, οι έρευνες αυτές πάντα εστιάζουν σε πολύ συγκεκριμένες περιοχές (λίμνες, ποτάμια, μεγαλουπόλεις) ανεπτυγμένων κατά κανόνα χωρών. Επιπλέον, οι έρευνες αυτές δεν λαμβάνουν υπόψη το ενδεχόμενο μεταφοράς ρυπογόνων δραστηριοτήτων στις φτωχότερες χώρες, που ίσως και να εξηγεί εν μέρει τη μείωση ρύπων.

Η περιβαλλοντική καμπύλη Κούζνετς δεν προσφέρει έναν πειστικό και καθησυχαστικό χρονικό ορίζοντα για τη μείωση των πλανητικών ρύπων. Συγκεκριμένα, δεν λαμβάνει υπόψη το ενδεχόμενο ύπαρξης *κατωφλίων* : ακόμα και αν, από ένα σημείο παγκοσμίου εισοδήματος και μετά, η μέση ρύπανση θα αρχίσει να μειώνεται, μπορεί απλούστατα να είναι πολύ αργά, ως προς φαινόμενα όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη : μπορεί η συνολική ρύπανση να έχει ήδη υπερβεί κάποιο κρίσιμο όριο εκπομπών πυροδοτώντας μια μη αναστρέψιμη πορεία αναβάθμισης – στα όρια της καταστροφής (Tisdell,2001).

Εν κατακλείδι, είναι δύσκολο να δεχθούμε ότι το εμπόριο, μέσω της αυξημένης ευημερίας, τελικά αναβαθμίζει αντί να υποβαθμίζει το συνολικό περιβάλλον. Η όποια θετική περιβαλλοντική επίπτωση του εμπορίου εντοπίζεται μάλλον στην τεχνολογική διάσταση : στη μεταφορά και διάχυση όλο και πιο σύγχρονων τεχνολογιών. Είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι στις ανεπτυγμένες χώρες οι περιβαλλοντικοί κλάδοι της οικονομίας αυξάνουν όλο και περισσότερο το ειδικό τους βάρος στην οικονομία.

2.2 Αλληλεξάρτηση, κυκλικότητα, γραμμική αιτιότητα του φυσικού περιβάλλοντος

Ζωογονημένο από την ηλιακή ενέργεια, το φυσικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από την **αλληλεξάρτηση** και την **κυκλικότητα**.

Η ζωή μπόρεσε να εξασφαλίσει τη διαιώνισή της χάρη σε μια ατέλειωτη αλυσιδωτή κίνηση γύρω από τον εαυτό της, καταλήγοντας στον μετασχηματισμό των ίδιων της των απορριμμάτων σε νέα οργανικά

αποθέματα. Οι πρώτοι ζωντανοί οργανισμοί πράγματι, γίνονταν προοδευτικά ικανοί να πραγματοποιούν την φωτοσύνθεση, δηλαδή :

1. Να δεσμεύουν τον C (Άνθρακα) του CO₂ και να ελευθερώνουν το οξυγόνο του, το οποίο μετατρέπόμενο εν μέρει σε όζον, απλωνόταν στην γήινη ατμόσφαιρα και ανέπτυξε μια προστατευτική ασπίδα χάρη στην οποία οι μορφές της ζωής μπορούσαν να διαφοροποιηθούν προστατευμένες από τις υπεριώδεις ακτίνες.

2. Να χρησιμοποιούν το ηλιακό φως για την εκ νέου μετατροπή των ανόργανων υλικών και του ανθρακικού οξέος (απόρριμμα της ζωικής δραστηριότητας) σε οργανικά υλικά που είναι πηγές ζωής.

Αυτό είναι καθοριστικής σημασίας γεγονός διότι μεταμόρφωσε μια γραμμική διαδικασία καταδικασμένη μοιραία σε εξαφάνιση, σε διαδικασία κυκλική που περιείχε τα χαρακτηριστικά της διαίωσής της.

Αυτή η κυκλική κίνηση βρίσκεται σε όλα τα επίπεδα του συστήματος:

A) Στο επίπεδο του αψύχου. Τα ίδια χημικά στοιχεία υπάρχουν πάντοτε σε σταθερές ποσότητες. Τίποτα δεν χάνεται, τίποτα δεν δημιουργείται από το μηδέν, αλλά συνδυάζονται, αποσυνδέονται και επανασυνδέονται για να δώσουν τις ποικίλες μορφές της ύλης και της ζωής.

B) Στο επίπεδο της ζωής. Όλα τα βιολογικά είδη αναπτύσσονται κάτω από την ίδια ροή ηλιακής ενέργειας που τα συνδέει με το περιβάλλον και τα καθιστά αχώριστα μεταξύ τους. Εδώ παρατηρούνται δυο μορφές αλληλεξάρτησης. Αλληλεξάρτηση, κατ' αρχήν του κάθε βιολογικού είδους με το περιβάλλον του και κατά δεύτερο λόγο των ζωντανών οργανισμών μεταξύ τους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε πως όταν ένα οικοσύστημα λειτουργεί με τον ως άνω τρόπο και καμιά εξωτερική επίθεση δεν το διαταράσσει, μετά από ορισμένο χρόνο εγκαθιδρύει μια ιδανική ισορροπία (κλίμακα) ανάμεσα στα στοιχεία που το αποτελούν και η οποία χαρακτηρίζεται κυρίως από τη χρήση ρών ενέργειας απόδοσης υψηλής απόδοσης που το διατρέχουν.

Είναι έτσι σε τούτο το πλαίσιο που εισέρχονται, που εισβάλλουν οι οικονομικές δραστηριότητες, αυτές που νοιάζονται τόσο λίγο για τις αλληλεξαρτήσεις του περιβάλλοντος, όσο και για την αναπαραγωγή των φυσικών κύκλων.

2.3 Το Οικονομικό στοιχείο ευνοεί την γραμμική αιτιότητα

Η θεωρία δεν αγνοεί την αλληλεξάρτηση και την αντίδραση. Οι έννοιες αυτές βρίσκονται στην καρδιά της νεοκλασικής ισορροπίας: τιμές και ποσότητες καθορίζονται αμοιβαία. Πρόκειται όμως για αλληλεξαρτήσεις που είναι αυστηρά περιορισμένες στο παιχνίδι των συντελεστών της οικονομίας και που θεωρούνται ανεξάρτητες από οποιεσδήποτε επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Για παράδειγμα, ο αγρότης που χρησιμοποιεί μαζικά χημικά λιπάσματα ή ζιζανιοκτόνα, δεν ενδιαφέρεται προσωπικά παρά μόνο για την άμεση γραμμική σχέση που επιβάλλεται μεταξύ των επιπλέον χρηματικών δαπανών που συνεπάγεται η χρήση αυτή για τον ίδιο και της αύξησης της σοδειάς που προκύπτει από τη χρήση αυτή.

Θα δράσει κατά τρόπο οικονομικά ορθολογικό, εντείνοντας τη χρήση των προϊόντων αυτών μέχρι τη στιγμή που η επιπλέον δαπάνη θα είναι ίση με τα επιπλέον έσοδα που περιμένει.

Ομοίως, ο οικονομικά ορθολογικός παράγοντας θα οδηγήσει τον επιχειρηματία να χρησιμοποιεί χωρίς φειδώ τους δωρεάν πόρους ενός περιβάλλοντος που η λογική της αγοράς τους επιτρέπει να μεταχειρίζεται σαν ελεύθερο αγαθό, και να απορρίπτει τα απορρίμματά του στο περιβάλλον, αντί να τα διατηρεί, να τα χρησιμοποιεί ή να τα ανακυκλώνει. Μειώνει έτσι το κόστος, διατηρώντας για την επιχείρηση τα κέρδη της δραστηριότητάς του.

Το παιχνίδι των αποθεμάτων και των ρυθμίσεων που αναλύθηκε παραπάνω, απειλείται σε δύο επίπεδα : Εκείνο των αποθεμάτων που υπόκεινται σε υπερβολικές αφαιμάξεις και εκείνο των ανακυκλώσεων που κινδυνεύουν από αλόγιστες και υπερβολικές εκχυλίσσεις βλαπτικών συστατικών.

2.4 Οι συνέπειες στο επίπεδο της κατανάλωσης των αποθεμάτων : μεγιστοποίηση των ροών και ρήξη των «stocks».

Η οικονομική επιστήμη και η διαχείριση των επιχειρήσεων περιορίζουν τις έννοιες της μεταβολής των αποθεμάτων και της απόσβεσης στον τεχνικό και μόνο παράγοντα.

Δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη η εξάντληση ενός φυσικού πόρου ή η υποβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού. Τα αγαθά της φύσης δεν μπαίνουν

στις δαπάνες των επιχειρήσεων παρά μόνο στο όριο του κόστους κατανάλωσης που δεν εξασφαλίζει την αναπαραγωγή τους.

Οι οικονομία δεν γνωρίζει επί του προκειμένου παρά την διαχείριση μόνο των οικονομικών ροών που πασχίζει να μεγιστοποιήσει, παραμελώντας τις μεταβολές της φυσικής κληρονομιάς. «Δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της τη Φύση, προς την οποία δεν οφείλουμε τίποτα με τη μορφή χρηματικών πληρωμών, οφείλουμε όμως τα πάντα στο επίπεδο των μέσων της ύπαρξής μας» (A. Rieu). Στα πλαίσια αυτής της κατάστασης οι συντελεστές παραγωγής μαρτυρούν έναν τέλειο οικονομικό ορθολογισμό, εξαντλώντας τα αποθέματα που δεν κοστίζουν τίποτα, για να μεγιστοποιήσουν τις ροές που συνιστούν την ουσία των εισοδημάτων τους.

Λίγο επομένως ενδιαφέρει από λογιστική άποψη :

- Αν τα μη ανανεωμένα αποθέματα εξαντλούνται με ρυθμούς που δεν εξασφαλίζουν την ανανέωσή τους.
- Αν μια πάρα πολύ εντατική εκμετάλλευση του εδάφους επιτρέπει την βαθμιαία επέκταση των ερήμων.
- Αν το δασικό κεφάλαιο της γης υφίσταται αφαιμάξεις ανώτερες από τις φυσικές δυνατότητες αναπλήρωσής του.
- Αν το εισόδημα που ανήκει στους ανθρώπους αποτελείται εν μέρει από «παρακεντήσεις» πάνω στις «αποθήκες» που εξασφαλίζουν την λειτουργία των μεγάλων φυσικών κύκλων.

Ορισμένοι φυσικοί πόροι βρίσκονται στο δρόμο της εξαφάνισης. Επικαλούμενοι τις απειλές που βαραίνουν τον κύκλο του νερού, οι A. και P Ehrlich βεβαιώνουν ότι στο εξής «ο άνθρωπος θα εξαφανίζει το γλυκό νερό γρηγορότερα απ' όσο ο υδρολογικός κύκλος θα μπορεί να το αντικαταστήσει... Οι Ευρωπαίοι αντλούν από τα αποθέματα στα οποία έχουν προσβάσεις, τριπλάσιο νερό απ' όσο αναπληρώνει ο κύκλος, και οι βορειοαμερικανοί διπλάσιο. Τα αποθέματα υπογείων υδάτινων στρωμάτων, το υδάτινο κεφάλαιό μας, εξαντλείται με καταστροφικούς ρυθμούς. Σύντομα η παροχή υπογείου νερού θα είναι κατώτερη από την αναγκαία για την κάλυψη της ζήτησης και η 'τράπεζα νερού' θα χρεοκοπήσει».

Σε παγκόσμιο επίπεδο ωστόσο, ο ρυθμός αναπλήρωσης του γλυκού νερού είναι ακόμη κατά πολύ ανώτερος της ανθρώπινης κατανάλωσης.

2.5 Οι συνέπειες στο επίπεδο των αποβλήτων : η ρήξη των ρυθμίσεων

Στο σημείο αυτό προστίθενται άλλοι δύο παράγοντες ρήξης των μεγάλων βιογεωχημικών κύκλων : η μαζική αύξηση ενός στοιχείου του οικολογικού συστήματος ή η εισαγωγή, μέσα στο σύστημα, ενός στοιχείου ξένου προς αυτό.

Έτσι, στο επίπεδο του οικοσυστήματος ο νόμος της αλληλεξάρτησης, συνδυασμένος με την αρχή διατήρησης της ενέργειας συνεπάγεται ότι «η ύλη κυκλοφορεί και αποστρέφει πάντα σε ορισμένους τόπους». Τα απορρίμματα κάθε είδους διαχέονται στο χώρο, διαπερνούν το έδαφος και περνούν στους ζωντανούς οργανισμούς.

Σύμφωνα με μια μελέτη που πραγματοποιήθηκε στη Γαλλία πάνω σε 24 ρυπαντές, υπολογίστηκε ότι οι άμεσες και έμμεσες βλάβες που προκαλούνται στους ανθρώπους και στο περιβάλλον, το 1978 βρισκόταν ανάμεσα στο ποσό των 70 – 90 δισεκατομμυρίων φράγκων, που αντιπροσώπευσε το 3,4 % του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος της Γαλλίας.

Στις Η.Π.Α. τα ζιζανιοκτόνα και τα χημικά λιπάσματα (των οποίων οι τιμές έχουν μειωθεί αισθητά τα τελευταία τριάντα χρόνια), έχουν επιτρέψει μια μέση αύξηση κατά 76 % της παραγωγικότητας των σοδειών μεταξύ των ετών 1949 – 1968. Ο ορθολογισμός των οικονομικών υπολογισμών που οδηγεί στη γενικοποίηση της χρήσης τους, φαινόταν στα λογιστικά βιβλία των αγροτών. Είναι επίσης λογικότατο ότι από τη στιγμή που η αύξηση της ζήτησης προκαλεί την αύξηση της τιμής των φυσικών υλών, η βιομηχανία στρέφεται προς τα προϊόντα της σύνθεσης και της μεταποίησης.

Τίποτα όμως απ' όλα αυτά δεν επιδρά άμεσα στους ισολογισμούς των επιχειρήσεων κι έτσι είναι φυσικό να μην τα λαμβάνουν καθόλου υπόψη.

2.6 Βιοοικονομική προσέγγιση - Η διαχείριση της οικονομικής σφαίρας μέσω της βιόσφαιρας.

Παρόλο που τα αγαθά της βιόσφαιρας δεν ανήκουν όλα στην εμπορευματική σφαίρα, όλα τα εμπορεύσιμα αγαθά ανήκουν στη βιόσφαιρα και υπακούν στους νόμους της.

Η ορθολογική διαχείριση των χρήσιμων και σπάνιων αποθεμάτων, στην οποία αναφέρονται συνήθως οι οικονομολόγοι, εξελίσσεται σταθερά σε

μια δραστηριότητα στενά περιορισμένη στα όρια της αγοράς. Οι περισσότερες εκμεταλλεύσεις που υπέστη η φύση, δεν ανακαλύπτονται παρά μόνο τη στιγμή που έχουν περάσει τα όρια της ανοχής του περιβάλλοντος. Μπαίνουμε λοιπόν στον τομέα της οικονομικής διαχείρισης, αλλά συνήθως είναι πολύ αργά. Η οικονομία πρέπει να ξαναβρεί τη λογική του φυσικού περιβάλλοντος, τόσο γεωλογικού όσο και έμβιου, μέσα στο οποίο αναπτύσσεται.

Η διαπίστωση αυτή οδηγεί την παγκόσμια κοινότητα σε στροφή προς το περιβάλλον, η οποία εκφράζεται σε διεθνές επίπεδο με τη μέριμνα των Παγκόσμιων Οργανισμών σε θέματα περιβάλλοντος, που ακόμα κι αν δεν επαρκεί, είναι αναμφισβήτητα ένα πρώτο βήμα προς την διαφύλαξη του πολύτιμου αυτού αγαθού. Βλέπουμε, λοιπόν στις Διεθνείς Διακηρύξεις να περιλαμβάνονται άρθρα και νομολογίες που έχουν ως στόχο να περιορίσουν την αυθαιρεσία και την καταπάτησή του από κερδοσκοπούς μηχανισμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΣΕ ΜΙΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΥΤΑ

3.1 Ελεύθερο εμπόριο και προστατευτισμός.

Η ώθηση προς ένα όλο και περισσότερο ελεύθερο εμπόριο σε ευρείες αγορές είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής ανάπτυξης μετά το 1945. Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να κάνουμε ένα διαχωρισμό μεταξύ του ελεύθερου εμπορίου και του απορρυθμισμένου εμπορίου. Όλα τα είδη του εμπορίου, διεθνούς ή όχι υπόκεινται σε κάποιου είδους ρύθμιση. Όταν η ρύθμιση αυτή εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις πλευρές που εμπορεύονται, τότε αυτό το είδος του εμπορίου μπορεί να θεωρηθεί ως ελεύθερο. Οι παρεμποδίσεις στο ελεύθερο εμπόριο μπορεί να είναι δασμοί που δρούν προς την κατεύθυνση της αύξησης της τιμής των εισαγωγών ή επιδοτήσεις που μειώνουν την τιμή των εξαγωγών ή μη δασμολογικά εμπόδια. Τα τελευταία περιλαμβάνουν ποσοστώσεις ή ρυθμίσεις (π.χ. σχετικά με την ασφάλεια , την ποιότητα, το περιβάλλον κ.λ.π.) που δυσχαιρένουν την πρόσβαση στην εγχώρια αγορά από ξένους παραγωγούς. Οι κινήσεις προς ένα περισσότερο ελεύθερο εμπόριο – οι οποίες συνεπάγονται από την απομάκρυνση των μεροληπτικών μέτρων, δασμολογικών ή μη δασμολογικών – και η απορύθμιση δεν είναι το ίδιο πράγμα . Το ελεύθερο εμπόριο μπορεί να είναι ρυθμισμένο εμπόριο.

Ο προστατευτισμός είναι το αντίθετο του ελεύθερου εμπορίου: η μεροληψία από την κυβέρνηση προς όφελος των εγχώριων παραγωγών ή κάποιων από άλλες χώρες (π.χ. παλαιότερες αποικίες) . Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από δασμούς και επιδοτήσεις ή μέσα από μη δασμολογικά μέτρα, όπως είναι οι ποσοστώσεις , οι ειδικές ρυθμίσεις, οι δεσμεύσεις μέσω παροχής βοήθειας κ.λ.π. Κάποια μη δασμολογικά μέτρα είναι σκόπιμα προστατευτικά (π.χ. οι ποσοστώσεις) κάποια άλλα (π.χ. συγκεκριμένες περιβαλλοντικές ρυθμίσεις) μπορεί να έχουν μια προστατευτική επίδραση, η οποία όμως να είναι δευτερεύουσα σε σχέση με τον κύριο αντικειμενικό στόχο

τους, κάποια όμως να είναι δευτερεύουσα σε σχέση με τον κύριο αντικειμενικό στόχο τους. Κάποια μπορεί να εισάγονται με άλλον υποτιθέμενο σκοπό, αλλά το βασικό τους κίνητρο να είναι ο προστατευτισμός. Το να διακρίνουμε σε κάποια κατηγορία ανήκουν αυτά τα μέτρα δεν είναι πάντοτε εύκολο. Επειδή οι εγχώριοι κανονισμοί μπορεί να λειτουργήσουν ως μη δασμολογικά εμπόδια για το εμπόριο, ακόμα κι αν δεν είναι αυτή η πρόθεσή τους, η εκστρατεία GATT για την απομάκρυνση των εμποδίων αυτών μερικές φορές φαίνεται απλώς ως μια εκστρατεία για την απορύθμιση του εμπορίου. Έτσι, παρόλο που υπάρχουν ομάδες συμφερόντων οι οποίες πράγματι υποστηρίζουν το ελεύθερο εμπόριο, ενώ ο πραγματικός τους στόχος είναι η απορύθμιση, θα πρέπει να γίνει σαφές απ' όσα προαναφέρθηκαν ότι και οι δύο αυτές έννοιες είναι στην πραγματικότητα αρκετά διαφορετικές.

Το περισσότερο ελεύθερο εμπόριο, απόρροια των γύρων GATT, έχει οδηγήσει σε ένα υψηλότερο παγκόσμιο προϊόν απ' αυτό που θα παραγόταν χωρίς τη φιλελεύθεροποίηση. Παρόλα αυτά, δεν είναι δυνατό να πει κανείς πως διανέμεται η εν λόγω αύξηση μεταξύ των χωρών και στο εσωτερικό αυτών. Ενώ υπάρχει αναμφίβολα η δυνατότητα για όλους να βρεθούν σε καλύτερη κατάσταση με το ελεύθερο εμπόριο, η επίτευξη αυτού του ωφέλιμου για όλους αποτελέσματος απαιτεί την αποζημίωση των χαμένων από έναν τέτοιο φιλελευθερισμό. Ενώ οι διαπραγματεύσεις των γύρων της GATT επεδίωξαν μια ευρεία ισορροπία στις μειώσεις των εμποδίων στο εμπόριο, δεν κατάφεραν ποτέ να δώσουν την εντολή για το απαραίτητο πλαίσιο αποζημιώσεων προκειμένου να υπάρχει μια κερδοφόρα για όλους έκβαση του εμπορίου.

Ακόμα και στις βιομηχανικές χώρες, υπάρχουν κάποιες ομάδες που θα βγουν χαμένες από τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, η οποία μπορεί επίσης να έχει διάφορες εκτός ΑΕΠ επιπτώσεις, που έχουν την τάση να αντισταθμίζουν τα οφέλη σε ευημερία που θα προκύψουν στα υψηλότερα εισοδήματα. Είναι δύσκολο να αναγνωρίσει και να αντισταθμίσει κανείς αυτές τις εκτός ΑΕΠ επιπτώσεις (π.χ. που έχουν να κάνουν με το περιβάλλον, καθώς και επιπτώσεις στις τοπικές κοινότητες που επηρεάζονται αρνητικά από το εμπόριο). Συνηθίζεται, έτσι, να εξισώνουμε την αύξηση του ΑΕΠ με την αύξηση της ευημερίας μιας χώρας. Η πρακτική αυτή δεν είναι απόλυτα

σωστή και, όσον αφορά στις επιπτώσεις στο περιβάλλον, για παράδειγμα, μπορεί να οδηγήσει σε πολύ σοβαρό σφάλμα.

Παρόλο που υπάρχουν εξαιρέσεις, ο προστατευτισμός έχει γενικά ένα κακό παρελθόν, προωθώντας τίποτε άλλο παρά τη βραχυπρόθεσμη ευημερία των προστατευτισμό συνήθως την πληρώνει στο μεγάλο μέρος της η κοινωνία, ενώ σχεδόν ποτέ δε φαίνεται να επιτυγχάνονται άλλοι οικονομικοί στόχοι (π.χ. η προστασία της εμβρυϊκής βιομηχανίας να οδηγεί σε νέο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα) ή ευρύτεροι κοινωνικοί στόχοι (π.χ. κοινωνική δικαιοσύνη, περιβαλλοντική προστασία). Ο προστατευτισμός συχνά οδηγεί στο να επιδοτεί ολόκληρη η κοινωνία μερικές πανίσχυρες προστατευόμενες ελίτ με ένα σημαντικό οικονομικό και περιβαλλοντικό κόστος.

3.2 Περιβαλλοντική βιωσιμότητα

Η τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα δεν είναι περιβαλλοντικά βιώσιμη, και αυτό σημαίνει ότι προκαλεί περιβαλλοντική υποβάθμιση ικανή να απειλεί τη συνέχιση αυτής της δραστηριότητας, τον τρόπο ζωής του οποίου είναι μέρος και – πιθανώς – την ίδια την ακεραιότητα της βιόσφαιρας. Αυτά τουλάχιστον συμφωνήθηκαν στην Συνδιάσκεψη του Ρίο, το 1992, από 176 κυβερνήσεις από όλο τον κόσμο.

Παρόλο που η οικονομική μεγέθυνση δεν είναι απαραίτητα μη περιβαλλοντικά βιώσιμη, τα μοντέλα της οικονομικής μεγέθυνσης τόσο του παρελθόντος όσο και του παρόντος έχουν το χαρακτηριστικό αυτό. Η επέκταση που θα επιφέρει το εμπόριο στη βάση τέτοιου είδους μοντέλων θα αυξήσει την υποβάθμιση και τη μη βιωσιμότητα του περιβάλλοντος. Με δεδομένο ότι ο μηχανισμός των τιμών δεν καταγράφει αυτόματα πολλά είδη περιβαλλοντικής καταστροφής, η κυβερνητική δράση είναι απαραίτητο να αναγνωρίσει και να κατανομάσει τις περιπτώσεις αυτές. Μια τέτοια δράση μπορεί να περιλαμβάνει τη θυσία της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, στις περιπτώσεις αυτές. Μπορεί ακόμα να συνεισφέρει στην ανάπτυξη νέων ειδών διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Η GATT επιτρέπει τη δράση που έχει ως βάση περιβαλλοντικούς (ή άλλους) λόγους, με την προϋπόθεση ότι η δράση αυτή δεν θα είναι μεροληπτική μεταξύ των εγχώριων και των ξένων παραγωγών. Περιλαμβάνει ακόμα ένα άρθρο με το οποίο εξαιρούνται από τους κανονισμούς της μέτρα τα οποία λαμβάνονται για τη διατήρηση των φυσικών

πηγών. Μέχρι στιγμής, όμως, η ερμηνεία, που έχει δοθεί στο άρθρο αυτό συρρικνώνει σε μεγάλο βαθμό το είδος των εμπορικών περιορισμών που θα μπορούσε να δικαιολογήσει, έτσι ώστε, για παράδειγμα, να μην επιτρέπεται η διάκριση μεταξύ των προϊόντων με βάση τη διαδικασία παραγωγής τους.

3.3 Περιβαλλοντικές επιπτώσεις του εμπορίου.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία σχετικά με τις αιτίες της απειλητικής προοπτικής για το περιβάλλον. Ο αυξανόμενος ανθρώπινος πληθυσμός και τα αυξανόμενα κατά κεφαλήν εισοδήματα έχουν εντείνει τις απαιτήσεις για φυσικές πηγές και οικοσυστήματα όλων των ειδών, περιορίζοντας ταυτόχρονα την ικανότητα των οικοσυστημάτων αυτών να ανανεώνονται και να υποστηρίζουν κάθε είδους ζωής, συμπεριλαμβανομένης και της ανθρώπινης ζωής.

Ένας από τους κυρίαρχους στόχους της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου είναι η επέκταση της παραγωγής. Σύμφωνα με τους Goldin et al., πάνω από το 60% των κερδών που υπολογίστηκαν στο Γύρο της Ουρουγουάης θα προέλθει από τις οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ, τις οποίες, μέσα στο 1989 «εξαπέλυσαν περίπου το 40% των ανά τον κόσμο εκπομπών θεεϊκών οξειδίων και το 54% των εκπομπών νιτρικών οξειδίων – των βασικών, δηλαδή, πηγών της όξινης βροχής. Παρήγαγαν τοπ 68% της επιβάρυνσης της ατμόσφαιρας από το φαινόμενο του θερμοκηπίου, λόγω της εκπομπής των αερίων που προκαλούν το θερμοκήπιο.

Αν η συνεπαγόμενη από το εμπόριο οικονομική επέκταση συνεχίσει να λαμβάνει χώρα στη βάση των σημερινών μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης, θα εκτείνει την περιβαλλοντική καταστοφή που ήδη προκαλείται από τις καταστρεπτικές αυτές οικονομίες. Επιπλέον, αν τα μικρά σχετικά κέρδη από το εμπόριο στις χαμηλού εισοδήματος οικονομίες ενθαρρύνουν την ανάπτυξη και εκεί παρόμοιων καταστρεπτικών μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης που – δείχνουν τα πράγματα – έτσι συμβαίνει, τότε παρόμοιες περιβαλλοντικές καταστροφές θα λάβουν χώρα και στις περιοχές αυτές. Η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου θα έχει γίνει ένα άμεσο όργανο για μη αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη.

Φυσικά, αυτή δεν είναι μια αναπόφευκτη κατάληξη. Η υποκατάσταση των περισσότερο ζημιωγώνων συντελεστών της παραγωγής με λιγότερο

ζημιογόνους , η περισσότερη αποτελεσματική χρήση των ίδιων παραγόντων, περιβαλλοντικά βελτιωμένες τεχνολογίες, διαδικασίες παραγωγής και τεχνικές διαχείρισης των αποβλήτων, καθώς και οι αλλαγές στην οικονομική δομή και στην καταναλωτική συμπεριφορά μπορούν στο σύνολό τους να μειώσουν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις ανά μονάδα προϊόντος. Άλλωστε, όπως έχουν υποστηρίξει οι οπαδοί του ελεύθερου εμπορίου, είναι δυνατόν το ελεύθερο εμπόριο να βελτιώσει το περιβάλλον υποβοηθώντας την οικονομική ανάπτυξη και βελτιώνοντας στις συνθήκες ζωής, έτσι ώστε να αυξηθούν οι απαιτήσεις για περιβαλλοντική προστασία και να προσφερθούν οι απαραίτητοι πόροι για αυτήν. Όμως , η πραγματοποίηση αυτού του τόσο επιθυμητού αποτελέσματος εξαρτάται από το αν θα πληρούνται κάποιες καθόλου ασήμαντες συνθήκες.

Πρώτο, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, εφόσον η επέκταση της παραγωγής αυξάνει το μέγεθος της περιβαλλοντικής καταστροφής, τότε ένας επιπλέον βαθμός περιβαλλοντικής προστασίας είναι απαραίτητος ακόμα και για τη διατήρηση της σημερινής ποιότητας του περιβάλλοντος, πόσο μάλλον για τη βελτίωσή της.

Δεύτερο, προκειμένου η οικονομική μεγέθυνση να ωφελήσει το περιβάλλον, δεν αρκεί να παρέχει οικονομικούς πόρους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την προστασία του περιβάλλοντος. Πρέπει αυτό να γίνει πραγματικότητα. Είναι κοινή η διαπίστωση ότι το περιβάλλον στις ανεπτυγμένες οικονομίες σε όλο τον κόσμο επιβαρύνεται συνεχώς , γιατί δεν διατίθενται απαραίτητοι πόροι για να διατηρηθεί η περιβαλλοντική ποιότητα, πόσο μάλλον για να βελτιωθεί.

Και, βέβαια, το όλο επιχείρημα εξαρτάται από το αν οι πόροι που πηγάζουν από την ανάπτυξη έχουν τη δυνατότητα να επιδιορθώσουν τις περιβαλλοντικές καταστροφές που έχουν προκληθεί. Στις περιπτώσεις όπου η περιβαλλοντική καταστροφή είναι μη αντιστρέψιμη, χωρίς περιθώρια επανόρθωσης (π.χ. όταν κάποια ήδη εξαφανίζονται) , σίγουρα κάτι τέτοιο δεν ισχύει . Έτσι παρόλο που το επιχείρημα ότι « η ανάπτυξη που παράγεται από το ελεύθερο εμπόριο ωφελεί το περιβάλλον», εμφανίζεται ως θεωρητική δυνατότητα, δεν εφαρμόζεται τόσο εύκολα στην πράξη.

Πέρα από τις πιθανές επιπτώσεις της οικονομικής μεγέθυνσης , υπάρχουν και άλλες αλληλεπιδράσεις μεταξύ του εμπορίου και του περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, έχει υπολογιστεί ότι το διεθνές εμπόριο είναι

υπεύθυνο για το ένα όγδοο της παγκόσμιας κατανάλωσης πετρελαίου. Έτσι το εμπόριο συνεισφέρει ουσιαστικά στις περιβαλλοντικές καταστροφές που έχουν σχέση με την ενέργεια , όπως οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και άλλες μορφές ρύπανσης του αέρα. Αν οι επιπτώσεις αυτές είχαν αντίκτυπο στην τιμή του πετρελαίου (ήταν εσωτερικευμένες σ' αυτήν) , πιθανώς το εμπορικό σύστημα και τα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης να ήταν πολύ διαφορετικά από τα σημερινά. Όμως σε ένα μοντέλο μεγάλο μέρος της εμπορικής βιβλιογραφίας , τα μεταφορικά έξοδα είτε θεωρούνται ρητά ως απόντα είτε απλώς αγνοούνται.

Επιπλέον, αν τα εμπορεύματα προς εξαγωγή παράγονται με έναν περισσότερο καταστρεπτικό περιβάλλον τρόπο απ' ότι τα αγαθά που προορίζονται για την εγχώρια κατανάλωση, τότε η παραγωγή των αγαθών για το εμπόριο μπορεί να αυξήσει το μέγεθος της περιβαλλοντικής καταστροφής. Για παράδειγμα, οι καλλιέργειες βαμβακιού, το μεγαλύτερο μέρος του οποίου εξάγεται, ευθύνονται για το 25% της συνολικής χρήσης φυτοφαρμάκων. Για την επεξεργασία των εισαγωγών καπνού στο Ηνωμένο Βασίλειο καίγονται περίπου 200.000 εκτάρια (σ.τ.ρ. το εκτάριο είναι μονάδα μέτρησης μεγάλων επιφανειών που ισοδυναμεί με 10 στρέμματα) δασικών περιοχών κάθε χρόνο.

Ακόμα, οι ευκαιρίες για εμπόριο μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στην ιδιοκτησία της γης και στα άλλα δικαιώματα. Πιθανώς αυτή να είναι η πιο σημαντική και η λιγότερο μελετημένη περιβαλλοντική επίπτωση του εμπορίου. Στις περιπτώσεις που κρίνεται ότι η αξία της γης έγκειται μόνο στην καλλιέργεια τροφής για τοπική κατανάλωση , οι παραδοσιακοί μικροϊδιοκτήτες και οι ντόπιοι έχουν περισσότερες πιθανότητες να παραμείνουν ανενόχλητοι. Όπου όμως υπάρχει η αντίληψη ότι η γη είναι κατάλληλη για την καλλιέργεια τροφίμων για εξαγωγές (δηλαδή, είναι κατάλληλη για την «καλλιέργεια» χρήματος και ξένου συναλλάγματος, τότε τα ισχυρά συμφέροντα έχουν ένα κίνητρο για να την απαλλοτριώσουν από τους αρχικούς ιδιοκτήτες της. Έτσι, οι αγρότες μετακινούνται προς τα δάση ή πάνω σε πλαγίες λόφων ή σε ορεινές περιοχές γης (σ.τ.ρ. ως οριακή γη χαρακτηρίζεται η γη η οποία μπορεί να αποδώσει αγαθά τέτοια, που αν βγούν στην αγορά με τα υπάρχοντα επίπεδα τιμών, καλύπτουν ίσα ίσα το κόστος παραγωγής τους,) ακατάλληλες για σπαρτά εξαγωγών, προκαλώντας τεράστιες περιβαλλοντικές

καταστροφές. Ο Myers έχει αποκαλέσει τους αγρότες αυτούς «μετατοπισμένους καλλιεργητές. Οι περιβαλλοντικές καταστροφές που προκαλούν συχνά αποδίδονται στη φτώχεια τους. Σπανιότερα η φτώχεια τους θεωρείται ως το αποτέλεσμα της μανίας των πανίσχυρων απαλλοτριωτών να μονοπωλήσουν τα κέρδη από το εμπόριο, χωρίς να περιορίζονται από αποτελεσματικές εγχώριες, περιφερειακές και διεθνείς πολιτικές.

Μια παρόμοια περίπτωση έχει να κάνει με τα ριζοφόρα τροπικά δάση στις παραλιακές περιοχές. Τα οικοσυστήματα αυτά έχουν λειτουργήσει ως παραγωγοί εγχώριων εμπορευμάτων για αιώνες. Σήμερα τα δάση αυτά ξεκληρίζονται, προκειμένου να εξασφαλιστεί χώρος για την εντατική καλλιέργεια γαρίδας. Οι γαρίδες παράγονται κατά κύριο λόγο για αγορές εξαγωγών. Η μετατόπιση αυτή της παραγωγής, έναυσμα της οποίας ήταν οι εμπορικές ευκαιρίες, έχει οδηγήσει τις εν λόγω χώρες σε σοβαρές κοινωνικο-οικονομικές αντιπαραθέσεις και περιβαλλοντικά προβλήματα και έχει συγκριθεί με το μοντέλο της αποψίλωσης των τροπικών δασών.

Από την άλλη μεριά, αν τα προϊόντα που παράγονται με αβλαβείς για το περιβάλλον τρόπους να γίνουν εμπορεύσιμα, τότε το εμπόριο θα μπορούσε να συνεισφέρει τόσο στη βελτίωση του περιβάλλοντος όσο και στην ανάπτυξη. Στη Σουηδία, για παράδειγμα οι εταιρίες της υφαντουργικής βιομηχανίας έχουν συνειδητοποιήσει ότι οι καταναλωτές ενδιαφέρονται όλο και περισσότερο για το περιβάλλον και έχουν αρχίσει να εισάγουν εμπορεύματα που παράγονται με περιβαλλοντικά αβλαβείς τρόπους, κυρίως για ανταγωνιστικούς λόγους.

Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητη μια εμπειρική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι κινητήριες δυνάμεις που σχετίζονται με το εμπόριο επηρεάζουν στην πραγματικότητα το περιβάλλον. Αν δεν υπάρξει μια καλύτερη κατανόηση των πολύπλοκων αυτών σχέσεων, τότε η άκριτη υποστήριξη του ελεύθερου εμπορίου ως ωφέλιμου για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι τόσο απλοϊκή όσο και αδικαιολόγητη, ιδιαίτερα από τη στιγμή που οι ύψιστες υποστηρικτικές αξίες των οικολογικών υπηρεσιών, η βιολογική ποικιλία και τα υγιή οικοσυστήματα – η βάση για την ανθρώπινη ευημερία – σπανίως επιστρέφονται στους οικονομικούς υπολογισμούς. Η διαφύλαξη τέτοιων αξιών δεν μπορεί να αφηθεί στις αγορές, οι οποίες, στις περισσότερες

περιπτώσεις, είτε τις υποτιμούν είτε τις αγνοούν εντελώς αντίθετα, πρέπει να προστατευτούν από κάποιου είδους περιβαλλοντική πολιτική.

Ανακύπτει, λοιπόν, το ερώτημα : μέχρι που μπορεί να φτάσει η προστασία των αξιών αυτών, ποια είναι τα αντισταθίσματα εκείνα μεταξύ εμπορίου και περιβάλλοντος που θα έπρεπε να επιτραπούν. Η καθιερωμένη οικονομική απάντηση είναι ότι το όλο θέμα περιλαμβάνει «μια επιχείρηση να συγκρίνουμε τα οφέλη της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου με τις απώλειες από αυτήν, τόσο στις χώρες που γίνονται εξαγωγές όσο και σ' αυτές που γίνονται εισαγωγές, απώλειες που θα προέρχονται από την οποία συνεπαγόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση, όπου αυτή συμβαίνει». Σε γενικές γραμμές, αυτή πιθανώς να είναι η σωστή προσέγγιση του ζητήματος και σε απλές περιπτώσεις μπορεί να είναι εφικτή στην πράξη. Στις πιο πολύπλοκες καταστάσεις, οι δυσκολίες της περιβαλλοντικής εκτίμησης θα απαιτήσουν άλλου είδους προσεγγίσεις όπως την προσφυγή σε πρότυπα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, τα οποία αποκλείουν κάποια είδη περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων και θέτουν αυστηρά όρια σε κάποια άλλα. Το γεγονός ότι μετά από τη Συνδιάσκεψη του Ρίο η αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη έχει γίνει ένας σχεδόν καθολικός αντικειμενικός στόχος της δημόσιας πολιτικής, καθιστά έγκυρη μια τέτοιου είδους προσέγγιση.

3.4 Οι επιδράσεις της περιβαλλοντικής πολιτικής στο εμπόριο

Τα όργανα της περιβαλλοντικής πολιτικής είναι κυρίως δύο ειδών: η επιβολή φόρων (χορήγηση επιδοτήσεων) σε δραστηριότητες ή προϊόντα που επιβαρύνουν το περιβάλλον, έτσι ώστε να αυξηθούν οι πραγματικές τιμές τους και η υιοθέτηση κανονισμών για τον άμεσο έλεγχο των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι οποίοι μπορούν είτε να δράσουν μέσω του μηχανισμού των τιμών (π.χ. εμπορεύσιμες άδειες εκπομπής, προγράμματα επιστροφής εγγυήσεων) είτε να προδιαγράψουν ρητά περιβαλλοντικές μεταβλητές ή τεχνολογίες.

Η συντριπτική πλειοψηφία της περιβαλλοντικής πολιτικής ασκείται σε εθνικό επίπεδο, παρόλο που διεθνείς σχηματισμοί, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μπορούν επίσης να παίξουν σημαντικό ρόλο στο πεδίο αυτό. Η εθνική περιβαλλοντική πολιτική, ρυθμιστική ή βασιζόμενη στις τιμές, θα αλλάξει τις σχετικές τιμές των εγχώριων προϊόντων, ανάλογα με την επίδραση

που έχουν στο περιβάλλον τα ίδια τα προϊόντα, ή οι διαδικασίες παραγωγής τους. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στα οικονομικά δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στις επιπτώσεις από την κατανάλωση των προϊόντων και στις αντίστοιχες από τις διαδικασίες και τις παραγωγικές μεθόδους που τα δημιούργησαν. Προκειμένου να επιτευχθεί η αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη, είναι απαραίτητο η περιβαλλοντική πολιτική να ασχοληθεί έντονα και με τις δύο αυτές πηγές επιβαρύνσεων..

Αλλαγμένες τιμές των εγχώριων προϊόντων σηματοδοτούν διαφορετικούς όρους διεξαγωγής του εμπορίου και επιπτώσεις στην εθνική ανταγωνιστικότητα. Στις περιπτώσεις που η περιβαλλοντική πολιτική επιχειρεί να εσωτερικεύσει το κόστος, αναμένεται, σύμφωνα με την οικονομική θεωρία να ανέβουν οι εγχώριες τιμές και να υπάρξουν δυσμενή αποτελέσματα για την ανταγωνιστικότητα. Στην πραγματικότητα, υπάρχουν κάποιες διαφωνίες για το αν η περιβαλλοντική πολιτική παρεμποδίζει ή όχι την ανταγωνιστικότητα.

Ο Porter, παραθέτοντας ως παραδείγματα τη Γερμανία και την Ιαπωνία, υποστηρίζει ότι οι αυστηρές περιβαλλοντικές ρυθμίσεις , προωθώντας την καινοτομία και την τεχνολογική ανάπτυξη, μπορούν να ευνοήσουν την ανταγωνιστικότητα. Ο Pearce , βασιζόμενος στο τι έχει συμβεί μέχρι σήμερα, ισχυρίζεται ότι «δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η βιομηχανική ανταγωνιστικότητα έχει επηρεαστεί από τις περιβαλλοντικές ρυθμίσεις.» Η GATT σημειώνει ότι «υπάρχουν πολύ περιορισμένα στοιχεία για τη μεταφορά εκτός συνόρων των εγκαταστάσεων των εμπορικών εταιριών προς απάντηση στις εθνικές διαφορές πολιτικού κλίματος. Το Υπουργείο Εκτίμησης της Τεχνολογίας των ΗΠΑ συμφωνεί ότι «οι περιβαλλοντικές ρυθμίσεις έχουν, σε γενικές γραμμές, μικρή επίδραση στην παραγωγική ανταγωνιστικότητα των ΗΠΑ», προειδοποιεί, όμως, ότι «μπορεί να έχουν μεγαλύτερη επίδραση σε συγκεκριμένους τομείς με υψηλό κόστος περιβαλλοντικής συμβατότητας» και ότι ο «περισσότερο έντονος» διεθνής ανταγωνισμός που ισχύει σήμερα και οι αυστηρότερες περιβαλλοντικές ρυθμίσεις «αφήνουν ανοιχτό το ενδεχόμενο να μετεξελιχθούν οι περιβαλλοντικές ρυθμίσεις σε ένα ανταγωνιστικό μειονέκτημα.»

Είτε οι εταιρίες , ως αντίδραση στην περιβαλλοντική πολιτική μεταφέρουν τις εγκαταστάσεις τους είτε όχι, το γεγονός παραμένει: ένα μεγάλο μέρος του εμπορικού κόσμου εξακολουθεί να θεωρεί ότι οι

περιβαλλοντικές ρυθμίσεις και κυρώσεις λειτουργούν σε βάρος της ανταγωνιστικότητας και, συνεπώς, ασκεί αρνητική γι' αυτές επιρροή στις εκάστοτε κυβερνήσεις. Έτσι, σε αντίθεση με την περιβαλλοντική και την οικονομική λογική, και μόνο για λόγους διατήρησης της ανταγωνιστικότητας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε να απαλλαχθούν οι ενεργοβόρες βιομηχανίες από το μέτριο φόρο για τον άνθρακα και την ενέργεια που υποτίθεται ότι ισχύει. Οι περιπτώσεις αυτές εγείρουν την πιθανότητα ότι ένας από τους λόγους για τους οποίους δεν έχει σημειωθεί κάποιος ισχυρός αρνητικός συσχετισμός μεταξύ περιβαλλοντικών ρυθμίσεων και ανταγωνιστικότητας είναι το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις οι οποίες θεωρείται πιθανό να έχουν μια αρνητική επίδραση απλώς δε θεσπίζονται ή δεν επιβάλλονται. Οι Runnalls & Cosbey ονομάζουν την επίδραση αυτή «σύγκρουση των ρυθμίσεων». « Λίγη έρευνα έχει γίνει πάνω στο ζήτημα της ευρείας διάδοσης του συγκρούου των ρυθμίσεων. Το σύγκρουση όμως αυτό ίσως να είναι τελικά πιο σημαντικό απ' ότι η ίδια η μετανάστευση των εταιριών, με την οποία ασχολούνται οι περισσότερες μελέτες. Ίσως να ισχύσει ότι για κάθε εταιρία που μεταναστεύει για να ξεφύγει από τις ρυθμίσεις, ένα σωρό από άλλες καθιστούν αδύναμες ή εμποδίζουν εντελώς τις ρυθμίσεις αυτές, απλώς με το να απειλούν ότι θα κάνουν το ίδιο». Δεν υπάρχει αμφιβολία για το ότι η παγκόσμια οικονομία γίνεται ολοένα και πιο ανταγωνιστική. Όπως παραστατικά εκφράζεται από τον Bhagwati: « Το φαινόμενο αυτό του ιστού της αράχνης (παγκόσμια ενοποίηση) σε μεγάλο βαθμό σημαίνει ότι ο καθένας σήμερα έχει την τάση να μπαίνει στα χωράφια όλων των άλλων, ασκώντας εισαγωγικό ανταγωνισμό στην ίδια τη δική του αγορά και εξαγωγικό ανταγωνισμό στην αγορά κάποιου άλλου και σε τρίτες αγορές, με ακόμα πιο φοβερή σφοδρότητα» και μέσα σε μια ατμόσφαιρα «που θυμίζει τη μάχη για μια θέση στον ήλιο σε ένα πυκνό τροπικό δάσος.» Οι πιέσεις αυτές αναπόφευκτα θα οδηγήσουν στον κίνδυνο ενός όλο και πιο ψυχρού περιβαλλοντικού σύγκρουση και σε εκκλήσεις για περιβαλλοντική απορύθμιση – καταστάσεις που και οι δύο συνιστούν μείζον εμπόδιο στην επίτευξη της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης. Ίσως να απαιτείται εμπορική πολιτική για να αντιδράσουμε σ' αυτό το σύγκρουση.

3.5 Διαφορετικές απόψεις πάνω στα ζητήματα

Οι ριζικά διαφορετικές αντιλήψεις για τα παραπάνω ζητήματα έχουν οδηγήσει σε ένα ευρύ πεδίο απόψεων για το ποια θα πρέπει να είναι η εξέλιξη του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος. Όπως συμβαίνει σε όλες τις πολύπλοκες περιπτώσεις, οι διάφορες απόψεις εμπεριέχουν και επικαλύπτουν η μία την άλλη. Παρ' όλα αυτά, κινδυνεύοντας να υπεραπλουστεύσουμε, είναι δυνατό να δικρίνουμε τρεις πάνω κάτω διαφορετικές θέσεις:

1. Το ελεύθερο εμπόριο είναι το καλύτερο.

Η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη συνέχιση του προγράμματος της GATT για τη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, εμποδίζοντας ταυτόχρονα μια αναγέννηση του προστατευτισμού. Υποστηρίζεται ότι η ευημερία του κόσμου εξαρτάται από τη διατήρηση ενός καθορισμένου συστήματος διεθνούς εμπορίου σε μια όλο και περισσότερο ανοιχτή και ενοποιημένη παγκόσμια οικονομία. Οι βιομηχανικές χώρες πρέπει να επιδιώξουν τη διατήρηση και την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους στην παροχή ανώτερης ποιότητας αγαθών και υπηρεσιών, με βάση οικονομίες υψηλού βαθμού ειδίκευσης και υψηλών μισθών. Οι νέες θέσεις εργασίας σ' αυτούς τους τομείς θα αντισταθμίσουν την αναπόφευκτη απώλεια θέσεων εργασίας, ιδιαίτερα της ανειδίκευτης, που θα γίνει σε άλλους τομείς. Οι υψηλόμισθες εξειδικευμένες δουλειές που θα εμφανιστούν από το αυξανόμενο εμπόριο σε μεγαλύτερες παγκόσμιες αγορές θα παράγουν τον απαραίτητο πλούτο για να διατηρηθεί το κράτος πρόνοιας αυτών των χωρών και η υψηλή κοινωνική και περιβαλλοντική ποιότητα.

Σχετικά με το περιβάλλον, η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι η οικονομική μεγέθυνση που τονώνεται από το αυξημένο εμπόριο ενδυναμώνει τις απαιτήσεις για υψηλότερη περιβαλλοντική ποιότητα (καθώς οι άλλες υλικές ανάγκες γίνονται λιγότερο πιεστικές) και περιέχει τους πόρους για την επίτευξη της ποιότητας αυτής. Οι περιορισμοί στο εμπόριο για περιβαλλοντικούς λόγους δεν είναι απαραίτητοι και μπορεί να γίνουν αντιπαραγωγικοί. Η περιβαλλοντική πολιτική για τα εγχώρια περιβαλλοντικά προβλήματα πρέπει να περιορίζεται σε εθνικά πλαίσια και να μην είναι μεροληπτική σε σχέση με το εμπόριο. Τα διεθνή περιβαλλοντικά προβλήματα θα πρέπει να λύνονται σε συνθήκες μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών,

χωρίς αυτά να καταφεύγουν σε εμπορικές κυρώσεις. Είναι απαραίτητο για μια χώρα να κάνει διακρίσεις μεταξύ των άλλων χωρών, ανάλογα με το πώς χρησιμοποιούν τις πηγές τους, όταν η χρήση αυτή είναι εκτός της άμεσης νομικής δικαιοδοσίας.

Ακόμα, το ελεύθερο εμπόριο θεωρείται ως η καλύτερη βάση για την αντιμετώπιση των αναπτυσσόμενων χωρών. Οι ειδικές προβλέψεις της GATT για τις χώρες αυτές, καθώς και άλλες ειδικές συμφωνίες που υπάρχουν (π.χ. Συνθήκη του Λομέ), προστατεύουν τις πιο αδύναμες χώρες και τους δίνουν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν, αν έχουν στο εσωτερικό τους την απαραίτητη θέληση και τον οικονομικό ρεαλισμό για να το κάνουν. Κάποια άλλα ειδικά μέτρα που προτείνονται μερικές φορές (π.χ. ανακούφιση από τα χρέη, συμφωνίες για τα αγροτικά προϊόντα και τα ορυκτά, παραχωρήσεις για την πρόσβαση στο κεφάλαιο, περισσότερη βοήθεια κ.λ.π.) δεν πρόκειται να φέρουν από μόνα τους την ανάπτυξη, αν δεν υπάρχουν οι απαραίτητες εσωτερικές συνθήκες που θα την τηρήσουν, και μπορεί μάλιστα να εμποδίσουν την εδραίωση των συνθηκών αυτών. Όταν υπάρχουν οι απαραίτητες συνθήκες, τότε τα ειδικά μέτρα δεν είναι απαραίτητα, αφού οι ιδιωτικές επενδύσεις (εγχώριες και ξένες) θα ενθαρρυνθούν, και το γεγονός αυτό από μόνο που θα προωθήσει την ανάπτυξη.

2. Απαιτείται εκσυγχρονισμός του εμπορίου πολυμερούς συμμετοχής.

Η άποψη αυτή κρίνει ότι σε μια μη ρυθμισμένη παγκόσμια οικονομία πολλές βιομηχανικές χώρες που διακρίνονται από υψηλούς μισθούς και κοινωνικές παροχές θα ανακαλύψουν ότι θα γίνονται όλο και λιγότερο ανταγωνιστικές, οι χώρες αυτές θα περικόψουν τους σχετικά υψηλούς μισθούς και τις κοινωνικές παροχές είτε η παγκόσμια οικονομία θα χρειαστεί να γίνει περισσότερο ρυθμισμένη, εγκαθιδρύοντας ολοένα και πιο αυστηρούς κανόνες παραγωγής των αγαθών και υπηρεσιών που πρόκειται να εμπορευθούν. Η πρώτη λύση είναι απαράδεκτη. Κατά συνέπεια, ο νέος Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ) θα πρέπει να αποκηρύξει τη σταθερή φιλελευθεροποιητική ώθηση της GATT, προς όφελος ενός εμπορικού πλαισίου το οποίο, ενώ θα είναι πολυσυμμετοχικό, μη μεροληπτικό, βασισμένο σε κανονισμούς και παγκόσμιο, θα προωθεί τις ανοιχτές αγορές μόνο στη βάση σαφών κοινωνικών και οικολογικών κανόνων.

Προκειμένου να εμποδιστεί η αυξανόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση που οφείλεται στην προερχόμενη από το εμπόριο οικονομική επέκταση, η κατανάλωση και η ανάπτυξη θα πρέπει να κατευθύνονται προς τη βιωσιμότητα, μέσα από αυστηρή περιβαλλοντική πολιτική. Λόγω της δυσκολίας που υπάρχει στο να γίνουν διεθνής συμφωνίες, το μεγαλύτερο μέρος αυτής της πολιτικής θα πρέπει να ασκείται σε εθνικό επίπεδο, αλλά δεν πρόκειται να υιοθετείται μια τέτοια πολιτική σε ιδιαίτερα ανταγωνιστικές παγκόσμιες αγορές, να κρίνεται ότι οδηγεί σε συγκριτικό μειονέκτημα. Άλλωστε, λόγω της ύπαρξης των αγορών αυτών, θα ασκηθούν πιέσεις να αποδυναμωθεί και η υπάρχουσα περιβαλλοντική πολιτική, όπου κρίνεται ότι εμποδίζει την ανταγωνιστικότητα. Κατά συνέπεια, αν οι χώρες δεν είναι σε θέση να προστατέψουν τις εγχώριες οικονομίες τους από τα συγκριτικά μειονεκτήματα των περιβαλλοντικών ρυθμίσεων, τότε οι απαραίτητες αυτές περιβαλλοντικές ρυθμίσεις δεν θα εισαχθούν και οι υπάρχουσες ρυθμίσεις θα αποδυναμωθούν. Κρίνεται αναγκαίο, λοιπόν, να σχεδιαστούν κατευθυντήριες γραμμές για τους επιτρεπόμενους εμπορικούς περιορισμούς που αφορούν το περιβάλλον, όπου είναι απαραίτητες για την επίτευξη της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης των χωρών. Μόνο αν δοθεί υψηλότερη προτεραιότητα στην περιβαλλοντική πολιτική απ' ό,τι στην εμπορική πολιτική και αν γίνει αποδεκτή η νομιμότητα των εμπορικών περιορισμών προκειμένου να εξασφαλίσουν περιβαλλοντικά οφέλη θα είναι δυνατός ο επαναπροσανατολισμός των οικονομιών προς την περιβαλλοντική βιωσιμότητα.

Όσον αφορά τις αναπτυσσόμενες χώρες, η φιλευλευθεροποίηση σε μεγάλο βαθμό του εμπορίου - ιδιαίτερα στο βαθμό που έδωσε τέλος στις διακρίσεις των βιομηχανικών χωρών σε βάρος παραγωγών των αναπτυσσόμενων χωρών ή στις επιχορηγήσεις των εξαγωγών τροφίμων – θα μπορούσε να αποβεί θετική για τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Οι φτωχότερες χώρες, όμως, χρειάζονται επίσης ειδικά μέτρα, όπως είναι η ανακούφιση από τα χρέη ή η υποστήριξη για τις τιμές των εμπορευμάτων.

3. Τόσο ο Νότος όσο και ο Βορράς έχουν ανάγκη από προστατευτισμό.

Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο προστατευτισμός είναι απαραίτητος, προκειμένου να προφυλαχτούν οι κοινωνίες από τις πιο σκληρές επιπτώσεις

του ανταγωνισμού σε μια απορρυθμισμένη παγκόσμια οικονομία. Μια εκδοχή της άποψης αυτής θεωρεί ότι ο κόσμος, σε οποιαδήποτε περίπτωση, πρέπει να κατευθυνθεί προς ένα καθεστώς περιφερειακών εμπορικών μπλοκ, παρά ένα παγκόσμιο πολυμερισμό. Κατά συνέπεια, εμπορικό μπλοκ όπως η NAFTA (North American Free Trade Agreement – Βορειοαμερικανική Συμφωνία για το Ελεύθερο Εμπόριο) και η Ευρωπαϊκή Ένωση – αφού έχει κατάλληλα μεγεθυνθεί - , θα πρέπει να προστατεύουν τους μισθούς και τα κοινωνικά και οικολογικά πρότυπα στη δική τους αγορά, επιβάλλοντας μεγάλου μεγέθους εμπορικούς περιορισμούς στα ανταγωνιστικά αγαθά των άλλων μπλοκ, ιδιαίτερα εκείνων που βασίζονται σε πολύ χαμηλότερους μισθούς και σε χαμηλότερης ποιότητας πρότυπα. Αυτό θα μπορούσε να συνδυαστεί, για λόγους ισότητας, με παροχή βοήθειας και, με περιορισμένη πρόσβαση στην αγορά για τις πιο φτωχές αναπτυσσόμενες χώρες.

Μια άλλη εκδοχή της άποψης αυτής θεωρεί ότι όλα αυτά τα σενάρια που αφορούν τη διεύρυνση του παγκόσμιου εμπορίου, ακόμα και αυτό που εμπεριέχει τη δημιουργία περιφερειακών εμπορικών μπλοκ, θα καταλήξουν στην υπερβολική και ανυπολόγιστη δύναμη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και στην απώλεια του οικονομικού αυτοκαθορισμού, ιδιαίτερα σε τοπικό – αλλά και σε εθνικό – επίπεδο. Με την απώλεια του οικονομικού αυτοκαθορισμού, οι δομές του πολιτικού αυτοκαθορισμού, όσο δημοκρατικές και αν είναι γίνονται πλέον άκαιρες. Και αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο τίμημα, ακόμα και για την ευημερία που θα έρθει ως αποτέλεσμα του αυξημένου εμπορίου σε μεγάλου εύρους αγορές. Έτσι, οι κυβερνήσεις θα πρέπει να έχουν τη δύναμη να περιορίζουν αυτού του είδους το εμπόριο, ανάλογα με τα συμφέροντα των κοινοτήτων που αντιπροσωπεύουν. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να εξασφαλίσουν την ικανότητά τους να ικανοποιούν τις βασικές ανάγκες των κοινοτήτων τους με τις δικές τους πηγές, αν αυτό επιθυμούν, προστατεύοντας την εγχώρια γεωργία και τις άλλες βασικές βιομηχανίες.

Σύμφωνα με την άποψη αυτή, οι αναπτυσσόμενες χώρες θα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να προωθήσουν τις οικονομίες τους αν τις επαναπροσανατολίσουν, έτσι ώστε οι εγχώριες πηγές να χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο για να ικανοποιούν τις εσωτερικές ανάγκες των χωρών, τόσο άμεσα όσο και μέσω του εμπορίου και της κοινής επιχειρηματικής

δραστηριότητας με χώρες παρόμοιου επιπέδου ανάπτυξης. Ένας τέτοιος επαναπροσανατολισμός θα είναι αδύνατος στις χώρες με μεγάλο χρέος αν τα χρέη των χωρών δεν παραγραφούν, τότε θα πρέπει εκείνες να μην τα αναγνωρίσουν. Οι χώρες του Βορρά που θέλουν να βοηθήσουν τις χώρες του Νότου να αναπτυχθούν βασιζόμενες στις δικές τους δυνάμεις, θα πρέπει να παρέχουν υποστήριξη μέσω ξένου συναλλάγματος, ή οποια να αφορά τη χρηματοδότηση μόνο των απόλυτα απαραίτητων εισαγωγών και επίσης θα πρέπει να προσφέρουν τη βοήθειά τους ώστε κάθε χώρα να έχει την ικανότητα να κατασκευάζει μόνη της τα έργα υποδομής για την υγεία και την εκπαίδευση.

3.6 Αρχές για ένα δίκαιο και αυτοσυντηρούμενο εμπόριο.

Οι τρεις απόψεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω είναι τόσο διαφορετικές, που είναι αδύνατο να τις συνθέσει κανείς σε μια ενιαία, κοινά αποδεκτή θέση. Οι αρχές για ένα δίκαιο και αυτοσυντηρούμενο εμπόριο που θα παραθέσουμε στη συνέχεια απορρέουν από την αντίληψη ότι η αυξανόμενη οικονομική ενοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο απαιτεί τη ρύθμιση του παγκόσμιου εμπορίου από ένα διεθνή οργανισμό, όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου. Ο οργανισμός αυτός θα πρέπει να είναι ρητά θεμελιωμένος στις αρχές της δικαιοσύνης στο εμπόριο, στο σεβασμό για τα παγκόσμια ανθρώπινα δικαιώματα και στη δέσμευση για μια περιβαλλοντικά αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη.

Μια σημαντική αρχή της δικαιοσύνης στο εμπόριο είναι η μη μεροληπτική αντιμετώπιση των ξένων παραγωγών. Ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα υποδηλώνει ότι τα διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά δεν θα πρέπει να παράγονται με μέσα που να προωθούν την υπέρμετρη εκμετάλλευση ή την εξαθλίωση του ανθρώπου. Η δέσμευση για την αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη υποδηλώνει ότι τα διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά δε θα πρέπει να παράγονται με τρόπους που να απειλούν την ακεραιότητα της βιόσφαιρας ή να προκαλούν μεγάλες περιβαλλοντικές καταστροφές.

Η επιδίωξη των τριών αρχών της δικαιοσύνης, των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της αυτοσυντήρησης στο εμπόριο μπορεί να περιλαμβάνει αντισταθμίσιμα μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, οι διακρίσεις σε βάρος ξένων παραγωγών μπορεί κάποιες φορές να είναι απαραίτητες. Η GATT πάντοτε

αναγνώριζε ότι υπάρχουν νόμιμες εξαιρέσεις στον κανόνα για αμεροληψία, όταν πρόκειται για αντίποινα σε πώληση κάτω του κόστους (dumping) (Άρθρο VI), για την ανάγκη προστασίας της φύσης (Άρθρο XX), για την ευαισθητοποίηση στα ανθρώπινα δικαιώματα και στο δίκαιο ανταγωνισμό (π.χ. σε σχέση με τη χρησιμοποίηση της εργασίας των φυλακισμένων (Άρθρο XX) και για την προώθηση της ανάπτυξης στις φτωχές χώρες (Άρθρο XVII). Στο σημερινό κόσμο, που είναι ακόμα περισσότερο εννοποιημένος και αλληλεξαρτώμενος, είναι αναγκαίο να επεκταθούν οι εξαιρέσεις αυτές και να δοθεί στον ΠΟΕ η δυνατότητα να παίρνει αποφάσεις γι' αυτούς τους τομείς.

Κατά πρώτο λόγο, μετά από τις κυβερνητικές δεσμεύσεις της Συνδιάσκεψης του Ρίο ο ΠΟΕ πρέπει να επιτρέψει στις χώρες – να τις ενθαρρύνει μάλιστα – να δώσουν προτεραιότητα στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Δεύτερο, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός στις παγκόσμιες αγορές καθιστά επιτακτικό το στοιχειώδη σεβασμό για τα ανθρώπινα και εργατικά δικαιώματα κατά την παραγωγή των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Τρίτο, η όλο και μεγαλύτερη ανισότητα μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών είναι ένα αδιάσειστο επιχείρημα για τη λήψη ειδικών μέτρων, στην εμπορική πολιτική και αλλού, προκειμένου να προωθηθεί η ανάπτυξη των φτωχών χωρών. Τέταρτο, το αυξανόμενο μέγεθος και δύναμη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ο όλο και μεγαλύτερος συγκεντρωτισμός σε πολλές παγκόσμιες αγορές, καταδεικνύουν τη σκοπιμότητα μέτρων που να διασφαλίζουν τον ανοιχτό ανταγωνισμό και τη σωστή επιχειρηματική συμπεριφορά της παγκόσμιας αγοράς.

Αν δεν υπάρξει η πρόνοια για μια πολιτική, περιλαμβανόμενης και μιας εμπορικής πολιτικής που θα προωθήσει τέτοιους αντικειμενικούς στόχους, η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου μπορεί να καταλήξει απλώς μια καλή συνταγή για την ανταγωνιστική απορύθμιση και τη διάβρωση των ουσιαστικών οικολογικών και κοινωνικών προτύπων. Ο ΠΟΕ έχει ανάγκη από ειδικά προγράμματα, προκειμένου να προδιαγράψει τα θεμιτά όρια και τη λειτουργία της πολιτικής αυτής, η οποία πρέπει να προσδιοριστεί με μεγάλη αυστηρότητα, ώστε να παρεμποδιστεί ένας συγκαλυμμένος προστατευτισμός, που είναι άσχετος με τους προκαθορισμένους στόχους της. Ο ΠΟΕ θα

χρειαστεί να έχει επιδεξιότητα προκειμένου να παίρνει σωστές αποφάσεις πάνω στις αναπόφευκτες διαμάχες που θα προκύψουν στους τομείς αυτούς.

Αν δεν υπάρξει η πρόνοια για μια πολιτική, συμπεριλαμβανομένης και μιας εμπορικής πολιτικής, που θα προωθήσει τέτοιους αντικειμενικούς στόχους, η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου μπορεί να καταλήξει απλώς μια καλή συνταγή για την ανταγωνιστική απορύθμιση και τη διάβρωση των ουσιαστικών οικολογικών και κοινωνικών προτύπων. Ο ΠΟΕ έχει ανάγκη από ειδικά προγράμματα, προκειμένου να προδιαγράψει τα θεμιτά όρια και τη λειτουργία της πολιτικής αυτής, η οποία πρέπει να προσδιοριστεί με μεγάλη αυστηρότητα, ώστε να παρεμποδιστεί ένας συγκαλυμμένος προστατευτισμός, που είναι άσχετος με τους προκαθορισμένους στόχους της. Ο ΠΟΕ θα χρειαστεί να έχει επιδεξιότητα, προκειμένου να παίρνει σωστές αποφάσεις πάνω στις αναπόφευκτες διαμάχες που θα προκύψουν στους τομείς αυτούς.

Με την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, το διεθνές εμπορικό σύστημα βρίσκεται σ' ένα σταυροδρόμι. Υπάρχουν δύο επιλογές :

Είτε ο οργανισμός θα προχωρήσει με βάση τη σχεδόν αποκλειστική έμφασή του στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε μια σκληρή λαϊκή αντίσταση, με στόχο την υπεράσπιση των προσφιλών κοινωνικών και περιβαλλοντικών παροχών, και σε ένα νέο προστατευτισμό είτε θα αναγνωρίσει και θα επιτρέψει την έκφραση του νόμιμου ενδιαφέροντος των χωρών για αυξανόμενη κοινωνική και περιβαλλοντική ποιότητα στο εμπόριο, διαφυλάσσοντας ταυτόχρονα τις βασικές αρχές της πολυμερούς συμμετοχής και αμεροληψίας. Το παρελθόν του προστατευτισμού δεν εμπνέει μεγάλο ενθουσιασμό για την πρώτη επιλογή. Η δεύτερη, όμως, επιλογή απαιτεί ένα ριζικό μετασχηματισμό, μέσω του ΠΟΕ, του ιδεολογικού υπόβαθρου και των δηλωμένων αντικειμενικών στόχων της GATT.

3.7 Προς το αυτοσυντηρούμενο εμπόριο.

Το συμπέρασμα σχετικά με το αν χρειάζεται ή όχι να εκσυγχρονιστούν οι κανονισμοί της GATT, προκειμένου να αφήσουν πεδίο για μεγαλύτερη περιβαλλοντική προστασία, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη σχετική βαρύτητα που θα δοθεί στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα, από την μία μεριά, και στα οφέλη που μπορούν να εκπληγασούν από το αυξημένο εμπόριο, από

την άλλη. Λίγοι θα διαφωνούσαν με την άποψη ότι υπάρχουν περιθώρια για τις χώρες στο να επιχειρήσουν να εκμεταλλευτούν τις διαφορές στις περιβαλλοντικές προτιμήσεις και επιδοτήσεις (endowments), με στόχο να κερδίσουν συγκριτικό πλεονέκτημα στην αγορά – όπως άλλωστε ήδη κάνουν εκμεταλλεόμενες τις διαφορές στους μισθούς και στις εργασιακές συνθήκες.

Παρόλ' αυτά, μετά τη Συνδιάσκεψη του Ρίο, ο κόσμος έχει αναλάβει δεσμεύσεις σχετικά με την αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη. Αν αυτό σημαίνει κάτι, είναι ότι με τον ίδιο τρόπο που κάποιες μορφές κοινωνικής εκμετάλλευσης είτε έχουν απαγορευτεί εντελώς (π.χ. δουλειά) είτε ορίζονται ως άκυρες για την απόκτηση συγκριτικού πλεονεκτήματος, έτσι και οι κανονισμοί του παγκόσμιου εμπορικού συστήματος θα πρέπει να επιτρέπουν τέτοιες εξαιρέσεις, ώστε να ενθαρρύνουν κινήσεις που γίνονται προς την κατεύθυνση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και να αποθαρρύνουν ενέργειες που επιφέρουν μεγάλης κλίμακας περιβαλλοντική καταστροφή ή μη αυτοσυντηρούμενη εκμετάλλευση.

Ενθαρρυντικό το γεγονός ότι το Προοίμιο της Συμφωνίας ίδρυσης του ΠΟΕ ο κεντρικός αντικειμενικός στόχος του νέου οργανισμού – ανύψωση του επιπέδου της ποιότητας ζωής – τίθεται στο πλαίσιο της «βέλτιστης χρήσης των παγκόσμιων πηγών, σε συμφωνία με το στόχο της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης, επιδιώκοντας τόσο την προστασία και τη διάσωση του περιβάλλοντος όσο και την ενίσχυση εκείνων των μέσων προστασίας και διάσωσής του, τα οποία είναι συμβατά με τις αντίστοιχες ανάγκες και τις ανησυχίες των χωρών σε διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης». Η διατύπωση, όμως, αυτή δεν είναι απαραίτητο ότι σημαίνει και πολλά πράγματα στην πράξη. Το αν θα έχει τελικά πρακτική σημασία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα αποτελέσματα των εργασιών της Επιτροπής του ΠΟΕ για το Εμπόριο και το Περιβάλλον, η οποία αρχικά συστάθηκε για δύο χρόνια, στη συνάντηση στο Μαρακές τον Απρίλιο του 1994, όταν υπογράφηκε η συμφωνία του Γύρου της Ουρουγουάης.

Ως ένα ελάχιστο, ο ΠΟΕ θα πρέπει να αναλάβει δεσμεύσεις για την αυτοσυντηρούμενη ανάπτυξη, καθώς και να αναγνωρίσει και να καθορίσει όσο το δυνατόν πιο συγκεκριμένα τους όρους με βάση τους οποίους μπορούν να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας τα

μονομερή εμπορικά μέτρα, προδιαγράφοντας ταυτόχρονα το μηχανισμό που θα χρησιμοποιείται για την επίλυση των διαφορών.

Οι εξαιρέσεις αυτές στην αρχή αμεροληψίας δεν είναι εύκολο να καθοριστούν. Στο επίπεδο της GATT, ίσως θα πρέπει να παραμείνουν με τη μορφή διατύπωσης γενικών αρχών και να περιορίζονται στο να παρέχουν στις χώρες που παραβαίνουν τους κανονισμούς της GATT εξαιτίας ρητών περιβαλλοντικών λόγων τη δυνατότητα να δικαιολογηθούν εκ των προτέρων και να αποδείξουν, αν προκληθούν και αν είναι απαραίτητο, ότι η ενέργεια τους αναμενόταν να παράγει ουσιαστικά περιβαλλοντικά οφέλη και ότι η διάκριση που έκαναν μεταξύ εγχώριων και ξένων παραγωγών έγινε μόνο στο βαθμό που απαιτούσε η επίτευξη του στόχου τους και όχι περαιτέρω. Το Υπουργείο Εκτίμησης της Τεχνολογίας των ΗΠΑ (US Office of Technology Assessment, OTA) υπέδειξε το 1992 ότι οι αλλαγές στους κανονισμούς της GATT « θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν γενικές κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη χρήση των μονομερών εμπορικών μέτρων για περιβαλλοντικούς σκοπούς και , ενώ η εκάστοτε διαφωνία θα μπορεί ακόμα να επιλύεται μεμονωμένα με βάση τα δεδομένα της κάθε περίπτωσης, κάποια βαρύτητα μπορεί να δοθεί και σ' αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές» Στις περιπτώσεις όπου κάποιο σχετικό με το περιβάλλον μέτρο, είτε αυτό έχει να κάνει ρητά με το εμπόριο είτε όχι, ευνοεί τους εγχώριους παραγωγούς σε βάρος των ξένων παραγωγών (για παράδειγμα, ένας νόμος που επιβάλλει τη χρήση επιστρεφόμενων μπουκαλιών, όταν οι ξένοι παραγωγοί σίγουρα θα αντιμετωπίσουν υψηλότερο επιπρόσθετο κόστος μεταφοράς), θα πρέπει να αποδεχτεί, μέσω κάποιας ως δόκιμη εγκυρότητας του μέτρου αυτού, ότι το περιβαλλοντικό όφελος ήταν σημαντικό και ικανό να δικαιολογήσει την εμπορική ανωμαλία που προκλήθηκε.

Θα πρέπει σίγουρα να αναγνωριστεί ότι, προκειμένου να προωθηθεί η περιβαλλοντική βιωσιμότητα, οι χώρες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να λάβουν μέτρα όχι μόνο για τα προϊόντα αλλά και για τις διαδικασίες και τις μεθόδους παραγωγής. Αν το αναγνωρίσουμε αυτό, θα πρέπει παράλληλα να αποδεχτούμε το γεγονός ότι οι περιβαλλοντικές κοινωνικές επιπτώσεις είναι στην ουσία περιβαλλοντικές επιδοτήσεις, εξίσου διασαλευτικές και άδικες με οποιαδήποτε οικονομική επιδότηση. Η GATT χαρακτηρίζει την επιδότηση των εξαγωγών “dumping” , και με το Άρθρο IV επιτρέπει στις χώρες να

επιβάλλουν έναν αντισταθμιστικό ή (αντι – dumping) δασμό στις επιδοτούμενες εξαγωγές, όπου ο «όρος αντισταθμιστικός δασμός θα πρέπει να γίνει κατανοητός ως ένας ειδικός δασμός που επιβάλλεται με στόχο να αντισταθμίσει κάθε παροχή ή επιδότηση που χορηγείται, άμεσα ή έμμεσα, στην κατασκευή, στην παραγωγή ή στην εξαγωγή οποιουδήποτε εμπορεύματος. Αν δεχτούμε ότι η ερμηνεία του όρου της «έμμεσης» επιδότησης μπορεί να περιλαμβάνει και την παράληψη εσωτερίκευσης του περιβαλλοντικού κόστους, πράγμα που βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με την οικονομική θεωρία, οι κανονισμοί της GATT θα μπορούσαν να εισάγουν το «οικο – dumping» ως στοιχείο μιας κατηγορίας νόμιμων σκοπών των αντι-dumping δασμών, δίνοντας έτσι στις χώρες τη δυνατότητα να προστατέψουν τα περιβαλλοντικά πρότυπα των μεθόδων παραγωγής και των μεθόδων επεξεργασίας των προϊόντων τους από τον επιδοτούμενο ανταγωνισμό.

Οι χώρες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν εμπορική πολιτική για να προστατέψουν τον παγκόσμιο κοινόχρηστο χώρο και τη ζωή μέσα σ' αυτόν, καθώς και τους πόρους του φυσικού κόσμου είναι ένας παγκόσμιας ή ηπειρωτικής σημασίας. Είναι αναγκαίο επίσης να τονίσουμε ότι η εμπορική πολιτική θα πρέπει, στις εν λόγω περιπτώσεις, να χρησιμοποιηθεί για να ενθαρρύνει την υιοθέτηση κατάλληλων εγχώριων περιβαλλοντικών πολιτικών, από τη μία, και δεσμευτικών συνθηκών για διεθνή περιβαλλοντική προστασία, από την άλλη, αφού σίγουρα η ίδια είναι κατώτερή τους.

Η λεπτομερής διαπραγμάτευση των θεμιτών περιβαλλοντικών εξαιρέσεων στην αρχή της αμεροληψίας θα είναι αναμφίβολα μια πολύπλοκη πολιτική διαδικασία. Για παράδειγμα, οι χώρες του Νότου εκφράζουν τον απόλυτα κατανοητό φόβο ότι, όποια και αν είναι τα περιβαλλοντικά τους πλεονεκτήματα, αν επιτραπούν τα μονομερή εμπορικά μέτρα στην περιοχή αυτή, τούτο το γεγονός θα αποτελέσει άλλη μια ευκαιρία για εμπορική διάκριση σε βάρος του Νότου. Ενώ οι χώρες του ΟΟΣΑ είναι υπεύθυνες για το 75% της αξίας των παγκόσμιων εμπορικών συναλλαγών, οι πιο εκτεταμένες περιβαλλοντικές πηγές (π.χ. βιολογική ποικιλία), ένα σεβαστό ενδεχόμενο μόλυνσης, καθώς και πολλές από τις χειρότερες επιπτώσεις της υποβάθμισης, αποτελούν χαρακτηριστικά του Νότου – έτσι ώστε τα ζητήματα Βορρά – Νότου είναι κεντρικά στη συζήτηση αυτή.

Δοθέντος ότι το εμπόριο της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης θα εσωτερικεύσει τις περιβαλλοντικές κοινωνικές επιπτώσεις, οι οποίες αποτελούν ένα σοβαρό πρόβλημα σε πολλές χώρες του Νότου, αυτό το εμπόριο θα αυξήσει την κοινωνική ευημερία των χωρών αυτών. Παρόλ' αυτά, η υιοθέτηση υψηλότερων περιβαλλοντικών προτύπων μπορεί να επιφέρει βραχυπρόθεσμα έξοδα, τα οποία πολλές από τις χώρες αυτές δεν είναι σήμερα σε θέση να αντέξουν. Τέτοιες σκέψεις έχουν οδηγήσει τους περιβαλλοντιστές, όπως ο Arden Clarke, να υποστηρίξουν ότι τα έσοδα που προέρχονται από τους σχετικούς με το περιβάλλον δασμούς οι οποίοι επιβάλλονται στα αγαθά από τις αναπτυσσόμενες χώρες θα πρέπει να ανακυκλώνονται μεταξύ των χωρών αυτών, ώστε να τους δώσουν τη δυνατότητα να κάνουν τις απαραίτητες επενδύσεις για να βελτιώσουν την περιβαλλοντική απόδοση των οικονομιών τους. Παρόμοια, ο Κοχ έχει ταχθεί υπέρ της σύναψης Διεθνών Περιβαλλοντικών Συμφωνιών για τα Αγροτικά Προϊόντα και τα Ορυκτά, οι οποίες θα επιδιώξουν την εσωτερική του περιβαλλοντικού κόστους στις τιμές των προϊόντων αυτών μέσω της φορολόγησης των εισαγωγών, ενώ τα έσοδα που θα προκύπτουν θα παραχωρούνται στους παραγωγούς εκείνους, οι οποίοι προσπαθούν να βελτιώσουν την περιβαλλοντική ποιότητα των διαδικασιών παραγωγής των προϊόντων αυτών.

Οι δυσκολίες της πρακτικής εφαρμογής όλων των σχετικών σκέψεων έχουν οδηγήσει πολλούς αναλυτές στο να απομακρυνθούν τελικά από αυτές. Έτσι, παρόλο που η Tudini σημειώνει ότι «με δεδομένη τη σημερινή έλλειψη εσωτερικής του περιβαλλοντικού κόστους, είναι πιθανόν το ελεύθερο εμπόριο να καταλήγει στο ότι «ακόμα και τα επιχειρήματα αυτά δεν είναι επαρκή για να πείσουν κάποιον να υποστηρίξει τη δυνατότητα να επιτρέπεται η διάκριση μεταξύ των προϊόντων στη βάση των μεθόδων παραγωγής και επεξεργασίας τους γενικά. Οι πρακτικοί συλλογισμοί υποδεικνύουν ότι θα ήταν αδύνατο να εφαρμοστεί το μέτρο αποτελεσματικά, αφού αφήνει περιθώρια για προστατευτισμό». Παρόμοια, ο Pearce σημειώνει ότι «με το να εστιάσουμε αποκλειστικά πάνω στην επερχόμενη {περιβαλλοντική} επιβάρυνση από τα προϊόντα, παραλείπουμε το μεγαλύτερο μέρος του σημαντικού περιβαλλοντικού κόστους που προέρχεται το μεγαλύτερο μέρος του σημαντικού περιβαλλοντικού κόστους που προέρχεται από την παραγωγή

των αγαθών για το παγκόσμιο εμπόριο. Σε γενικές γραμμές, όμως, είναι σχεδόν σίγουρο ότι ο εκσυγχρονισμός της GATT, ώστε να ληφθούν υπόψη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της παραγωγής, θα έκανε περισσότερο κακό παρά καλό».

Παρόλο που τα παραπάνω αποτελούν σημαντικές προειδοποιήσεις οι οποίες πρέπει να αντιμετωπιστούν σοβαρά, η αλήθεια είναι ότι τέτοια συμπεράσματα δεν μπορούν να συγκριθούν με το επιτακτικό της αυτοσυντηρούμενης ανάπτυξης. Προκειμένου να δοθεί η αρμόζουσα σημασία στους προβληματισμούς αυτούς, είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός νέου – προερχόμενου από τη GATT και τον ΠΟΕ – οργανισμού διεθνήτησης διαφωνιών, που θα συνδυάζει την πείρα και την εξειδίκευση τόσο στα περιβαλλοντικά όσο και στα εμπορικά ζητήματα και θα είναι αποκλειστικά εντεταλμένος να αντιμετωπίσει τις αναπόφευκτες διαμάχες που θα προκαλέσουν οι ορμώμενες από περιβαλλοντικά κριτήρια πολιτικές. Θα υπάρξουν προσπάθειες από διάφορα λόμπι και κεκτημένα συμφέροντα να χρησιμοποιηθούν τα περιβαλλοντικά εμπορικά μέτρα με σκοπό την προστασία των εγχώριων βιομηχανιών, παρά την προστασία του περιβάλλοντος – με τον τρόπο ακριβώς που τα λόμπι και τα κεκτημένα συμφέροντα που είναι κάθε στιγμή έτοιμα να επωφεληθούν από το καταστροφικό για το περιβάλλον εμπόριο, θα αντισταθούν σε κάθε προσπάθεια εσωτερίκευσης του περιβαλλοντικού τους κόστους. Η GATT, βέβαια, θα πρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι έτοιμη να αντικρούσει τέτοιες προσπάθειες. Όπως έχουν δείξει αρκετές δημοσιεύσεις, ο προστατευτισμός μπορεί να προκαλέσει μεγάλη περιβαλλοντική καταστροφή, καθώς και οικονομική αναποτελεσματικότητα. Ο Young έχει προτείνει τη σύναψη Οικολογικά Επιταχυνόμενων Συμφωνιών Φιλελευθεροποίησης του Εμπορίου (Ecologically Accelerated Trade Liberalization Agreements), σε μια προσπάθεια να ληφθούν υπόψη αυτοί ακριβώς οι προβληματισμοί, εξισορροπώντας τους εμπορικούς με τους περιβαλλοντικούς στόχους.

Κατά τη διαδικασία, όμως, της μελέτης των διαφωνιών, η GATT θα πρέπει να έχει πρώτο και κύριο οδηγό της τα περιβαλλοντικά οφέλη που θα εξασφαλίζονται από τις εμπορικές πολιτικές. Ο Bhagwati πιθανώς να έχει δίκιο σχετικά με τους κινδύνους που αντιμετωπίζει το παγκόσμιο εμπορικό σύστημα από τον προστατευτισμό. Οι κίνδυνοι, όμως, αυτοί χωριούν

μπροστά στην «τρομερή μόλυνση και καταστροφή», την οποία διαβλέπει η Παγκόσμια Τράπεζα στο World Development Report 1992(σελ. 8 «αναφορά παγκόσμιας ανάπτυξης 1992), στην περίπτωση που δεν μετασχηματιστούν τα σημερινά μοντέλα οικονομικής δραστηριότητας. Στην πραγματικότητα, οι εμπορικές πολιτικές πιθανότατα να παίξουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο στο μετασχηματισμό αυτό.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις μέρες μας, οικολόγοι και υπερασπιστές του ελεύθερου εμπορίου αντιμετωπίζονται με αμοιβαία καχυποψία. Για τους πρώτους, η λέξη «προστασία» είναι θετικά σημασιοδοτημένη : ισοδυναμεί με διαφύλαξη του περιβάλλοντος. Αντίθετα, για τους δεύτερους συγγενεύει με τον καταδικαστέο εμπορικό προστατευτισμό, ο οποίος μπορεί στις μέρες μας να παίρνει πράσινες αποχρώσεις, υπάρχει, εν ολίγοις, ζήτημα ασυνεννοησίας, διαφορετικής γλώσσας και ορολογίας, διαφορετικών κωδίκων ανάμεσα στις δύο «κοινότητες» σκέψης.

Έχει υποστηριχτεί ότι η ΠΟΕ θα έπρεπε να δημοκρατικοποιηθεί και να «ανοίξει» στις περιβαλλοντικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), επιτρέποντας πρόσβαση σε στοιχεία, σε αναφορές, ακόμη και στις κατά καιρούς διαπραγματεύσεις (Esty 1999). Με τα σημερινά δεδομένα του ΠΟΕ και της κεκλεισμένων των θυρών λειτουργίας του, μια τέτοια «δημοκρατικοποίηση» μοιάζει μάλλον ανέφικτη. Πάντως, οι περισσότερες πλευρές μοιάζουν να συγκλίνουν στην ανάγκη συζήτησης του θέματος «περιβάλλον» στις προσεχείς τροποποιήσεις/αναθεωρήσεις του ΠΟΕ – να καταστεί ο οργανισμός πιο φιλικός στο περιβάλλον – Greening the GATT (Esty 1994) και να καταπολεμηθεί η τάση μονομερών προστατευτικών ενεργειών στο όνομα του περιβάλλοντος (Green unilateralism) (Biermann, 2001).

Ίσως μια ενδεχόμενη λύση θα μπορούσε να δοθεί μέσα από τις επιστήμες του περιβάλλοντος, οι οποίες αποτελούν ένα πολυκλαδικό πεδίο και ασχολούνται με τις αλληλεπιδράσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον καθώς και με τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Από τη σύγκρουση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον το αποτέλεσμα συχνά είναι η ρύπανση του δεύτερου.

Η ανθρώπινη δραστηριότητα σ' ένα οικοσύστημα μεταβάλλει ή καταστρέφει κάποιες ισορροπίες μεταξύ των οργανισμών ή των ουσιών. Τα οικοσυστήματα μπορούν να περιοριστούν στις αλλαγές που επιφέρουν οι ανθρώπινες δραστηριότητες μέχρι ενός σημείου. Γι' αυτό είναι σημαντικό να

γνωρίζουμε τη φύση των οικοσυστημάτων για να προλάβουμε εκείνες τις δραστηριότητες που είναι δυνατόν να αποβούν καταστροφικές.

Σήμερα, έχει διαπιστωθεί ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει αυξήσει τις αρνητικές επιπτώσεις στα οικοσυστήματα αλλά τις δύο τελευταίες δεκαετίες μια νέα τεχνολογία αναπτύσσεται για τη λύση των προβλημάτων της ρύπανσης. Η τεχνολογία της προστασίας του περιβάλλοντος (τεχνολογία αντιρρύπανσης) σήμερα επικεντρώνεται στον καθαρισμό και την ανακύκλωση των ρυπογόνων ουσιών. Το πεδίο της τεχνολογίας αυτής περιλαμβάνει τον καθαρισμό των λυμάτων και βιομηχανικών αποβλήτων, τον καθαρισμό του πόσιμου νερού και του αέρα καθώς και την ασφαλή διάθεση των τοξικών αποβλήτων.

Η διαχείριση του περιβάλλοντος έχει υψηλό κόστος αλλά αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι μπορεί να αποκτήσει οικονομικά πλεονεκτήματα και να λύσει τα προβλήματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος (π.χ. ανακύκλωση παραπροϊόντων και υλικών συσκευασίας).

Η πραγματική όμως λύση στο πρόβλημα – στο βαθμό που αυτό μπορεί να λυθεί – θα δοθεί μέσα από τη συνειδητοποίησή του και την αναγνώρισή του πραγματικού του μεγέθους. Η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και το δικαίωμα της προστασίας του περιβάλλοντος δεν είναι θέματα διαφορετικά που αφορούν διαφορετικές κατηγορίες ανθρώπων. Είναι θέματα που αφορούν όλους μας, ανεξάρτητα από το σημείο του πλανήτη στο οποίο κατοικούμε. Το ένα αποτελεί έννομο συμφέρον της κάθε χώρας, και το άλλο αποτελεί έννομο δικαίωμα. Ακόμη κι όταν θεωρούμε ότι συγκρούονται μεταξύ τους, αυτό δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα. Απλά **διασταυρώνονται σε ένα κοινό τους σημείο, τον άνθρωπο.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ Κ. ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ

Εκδόσεις Σακκούλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, 2002

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

(Σύγχρονες προοπτικές σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο {από την GATT στην ΠΟΕ})

Μετάφραση **ΣΤΡΟΙΚΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΑ**, EDWARD H. CARR.

Εκδόσεις Ποιότητα, Β' Έκδοση Αθήνα 2001

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ , Η ΕΙΚΟΣΑΕΤΗΣ ΚΡΙΣΗ 1919-1939.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ, ΓΕΝΙΚΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ

ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ, Απόφαση 37/7, Yearbook of the United Nations 1982,

DROIT.. INTERNATIONAL DE L' ENVIRONNEMENT, Ed.Pedone, Paris 1989

KISS A. DOUMBE-BELLE (ST) LA CONFENCE DE NATIONS UNIES SUR L' ENVIRONNEMENT ET LE DEVELOPPEMENT (Rio de Janeiro 3-14/6/1992), AFDI 1992,

A. KISS, L'ETAT DU DROIT DE L' ENVIROMMEMENT EN 1981:

PROBLEMES ET SOLUTIONS JOURNAL DU DROIT INTERNATIONAL 1981

P. DIDIER, LE PRINCIPE DE PRECAUTION : UNE APPROCHE

COMMUNAUTAIRE ET INTERNATIONALE, JOURNAL DES TRIBUNAUX – DROIT EUROPEEN ΜΑΡΤΙΟΣ 2000

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ : ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΑΤΖΗΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, RENE PASSET

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1985

ΡΕΜΕΛΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, 1989

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΜΠΟΥΡΟΔΗΜΟΣ, 1994

ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ : ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΓΑΛΑΝΟΣ ΦΩΤΗΣ, ΑΛΜΠΙΑΝΗΣ ΚΟΣΜΑΣ, 1999

Η ΑΕΙΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΑ ΔΑΣΗ, ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΙΔΡΥΤΙΚΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΚΑΡΑΪΒΙΚΗΣ , Της 4^{ΗΣ} Ιουλίου 1973, ILM 1973τ.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΤΑ ΦΥΤΟ – ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ (SPS) άρθρο 2.2., in WTO, The Legal Texts, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, Cambridge University Press 1999

ΣΥΜΒΑΣΗ – ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ 1992, ΡΙΟ ΝΤΕ ΤΖΑΝΕΙΡΟ, ΑΡΘΡΟ 1^ο ΟΡΙΣΜΟΙ in M. Prieur St. Doumle – Bille, Droit de l' environnement et developpement durable, Edit, PULIM 1994.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΤΙΣΤΑΘΜΙΣΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ, άρθρο 8.2.c. in WTO, The Legal Texts, The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, Cambridge University Press 1999.